

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

8 • 2013

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev
Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohr dieck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Statsbankerotten 1813 295

I anledning af 200-året for statsbankerotten har tidligere arkiv- og forskningsleder Lars N. Henningsen set på Statsbankerotten og dens konsekvenser i Sønderjylland.

Den Kgl. Mønt i Altonas produktion 1813-1848 . 303

De var flittige på Den Kgl. Mønt i Altona efter Statsbankerotten i 1813. Museumsinspektør ved Nationalmuseet, Michael Märcher, fortæller om møntstedets virke fra Statsbankerotten og frem til Den 1. Slesvigske Krig.

Digitale tingbøger er ikke som schweizeroste . . 312

I modsætning til, hvad museumsinspektør Kim Furdal hævdede i Sønderjysk Månedsskrift nr. 5 • 2013, er hovedparten af de udskrevne sønderjyske tingbogsblade bevaret. Arkivarer og seniorforskere ved Statens Arkiver, Jørgen Mikkelsen og Christian Larsen, redegør for tingbogsbladernes skæbne.

Således forgår verdens herligheder 314

Museumsinspektør Kim Furdal har en kort kommentar til artiklen 'Digitale tingbøger er ikke som schweizeroste'.

Spøgelset på diget 315

Det er i år 125 år siden, at Theodor Storm udgav sin berømte novelle 'Skimmelrytteren' ('Der Schimmelreiter') om den nærmest overmenneskelige digegreve Hauke Haine. Vi bringer Christian Demants præsentation af værket og dets placering i litteraturhistorien.

Grænselandskronik 318

Den 13. september fastslog delstatsforfatningsdomstolen i Slesvig, at SSW er et dansk mindretalsparti, der har krav på fritagelse for spærregården. Dommen er et af de emner i avispalterne, der her kommenteres af H.E. Sørensen.

Bognyt 326

Det sker - i Museum Sønderjylland 328

Bagsiden om forsiden 332

Statsbankerotten i 1813 fik også konsekvenser for guldsmedene og deres værker. Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen fortæller om baggrunden for den noget usædvanlige skål.

Forsidebilledet: Sukkerskål af kokosnød og sølv.

Foto: Elsemarie Dam-Jensen.

Statsbankerotten 1813

Af Lars N. Henningsen

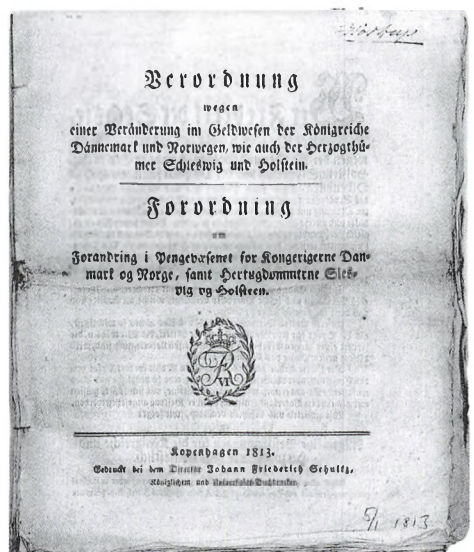
Det hører til almindelig skolelærdom, at Danmark gik statsbankerot i 1813. I år for 200 år siden, i det "gale Pengeaar, da saa mangen anden gal Seddel blev sat i Circulation", for at citere Søren Kirkegaards berømte ord om sit eget fødeår. Men hvad var 'Statsbankerotten', og hvad skete der egentlig? I denne artikel søger tidligere arkiv- og forskningsleder Lars N. Henningsen at udrede lidt af den komplicerede historie, med særlig fokus på Sønderjylland.

'STATSBANKEROTTEN' blev forkyndt med Frederik VI's 'Forordning om Forandring i Pengevæsenet for Kongerigerne Danmark og Norge, samt Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen' af 5. januar 1813. Alvoren kom allerede frem i tekstens allerførste ord: "Da Statens hidtilværende Pengevæsen er rystet i sit Inderste, saa have Vi besluttet at bringe Orden og Fasthed deri tilveie, ved at sætte det paa en varig og urokkelig Grundvold". Kongen vidste, at de befalede indgreb og ændringer var særdeles indgribende, og fandt det derfor nødvendigt at appellere indtrængende til sine undersåtter: "Almeenvællets sikre Vedligeholdelse kræver Opoffrelser fra de Enkelte. De Besværligheder, som en Forandring, der er saa pludse-

lig og altomfattende som denne, fører med sig, maae kun betragtes som Bidrag til Fædrelandets Tarv".

De følgende måneder og år skulle vise, at appellen om at opofre sig for fædrelandet var velbegrundet. I et tilbageblik i januar-februar 1814 skrev datidens vigtigste tidsskrift i hertugdømmerne, Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte: "1813 vil altid stå som et mærkværdigt år i Slesvig-Holsten. Året begyndte med rigsbankforordningen ...". 75 år senere fremhævede Marcus Rubin, en af Danmarks dengang fremmeste nationaløkonomer og statistikere, i sit værk om årene 1807-14, at forordningen var 'revolutionær', og den betegnede en 'finansrevolution'. Det kan derfor ikke overraske, at januar-forordningens pengereform huskes som en 'statsbankerot'.

Forordningen om forandring af pengevæsenet for Danmark, Norge og hertugdømmerne Slesvig og Holsten af 5. januar 1813, som reelt forkyndte en statsbankerot.

Det todelte pengevæsen

Forhistorien var lang. De sidste årtier af 1700-årene havde været en økonomisk god tid med fred og fremgang. I landbruget var der gennemført reformer, som under stigende priser med god afsætning på alle produkter gav godser og bønder øgede indtægter. Der blev bygget solide og smukke gårde, og mange steder blev der råd til et rigt indbo. Byerhvervene og i særlig grad byernes handel og søfart nød godt af, at Danmark holdt sig neutralt i de store krige.

Frem til 1806 nærmest skovlede storkøbmænd og redere i København penge ind, og de store sønderjyske søfartsbyer Flensborg, Aabenraa og Sønderborg trivedes på det bedste. I Flensborg næsten fordobledes skibstonnagen fra 1790 til 1807, og byen tiltrak masser af arbejdskraft fra oplandet. Også på vestkysten var byerne i rolig og solid fremgang og havde god handel med velstående bønder i oplandet. Hertugdømmerne Slesvig og Holsten gjaldt for at være den mest udviklede del af monarkiet. Alt i alt byggede fremgangen på, at monarkiet lå som en fredelig oase, mens stormagterne var optaget af gentagne krige.

Vigtigt for erhvervslivet og befolkningen var dengang som i dag et vel fungerende pengevæsen. Monarkiets penge- og bankvæsen var todelt med betydelige forskelle mellem kongeriget nord for og hertugdømmerne syd for Kongeåen. I kongeriget blev seddeludstedelse siden 1736 varetaget af Kurantbanken, som fra 1773 var et statsinstitut. Den udstedte pengesedler i dansk kurant, som var uindløselige statspapirpenge, men sedlerne opnåede ikke megen tiltro i hertug-

dømmerne. Da staten på grund af sine stadige underskud lod pengemængden vokse, faldt kurserne frem til 1780'erne. Derfor indledtes i 1784 en omfattende reform af pengevæsenet. Det lykkedes bedst i hertugdømmerne.

Her oprettedes i 1788 en ny statslig slesvig-holstensk bank, Den Slesvig-Holstenske Species Bank i Altona. Den fik stramme betingelser for sin virksomhed. Der blev indført en ny slesvig-holstensk specie- eller kurantmønt ligeværdig med den hamborgske bankmønt og 'slesvig-holstenske speciesedler' baseret på bankens sølvbeholdning. De vandt stor tiltro, og frem til 1812 blev banken og dens mønter og sedler et solidt fundament for pengevæsenet syd for Kongeåen.

I kongeriget lykkedes reformen knap så godt. I 1791 blev der her indrettet en ny speciesbank i København for Danmark og Norge, som skulle udstede speciesedler efter samme mønster som i Altona og med sølvindløselighed. Men de gamle kurantsedler blev ikke inddraget, sølvindløseligheden blev ophævet, og mængden af kurantsedler fik lov at vokse. Dermed opnåede de danske sedler langt fra den troværdighed, som gjaldt de slesvig-holstenske sedler. Resultatet var kursfald.

Krigsinfation

Det gik endda, så længe der var fred, og handel og søfart frem til 1806 tjente gode penge ind til landet. Men allerede med Slaget på Reden i 1801 kom de første alvorlige skyer på horisonten. Danmark måtte opruste. Der blev stationeret tropper ved Holstens sydgrænse for at beskytte mod over-

greb sydfra, og troppeindkvartering og øgede udgifter til hæren gjorde skatteforhøjelser og ekstraskatter nødvendige. I 1802 indførtes en ny grund- og benyttelsesskat, og for alvor galt gik det fra 1807. Englændernes bombardement af København og bortførelse af flåden førte Danmark i krig på Napoleons side. Al handel med England ophørte, vore skibe blev opbragt, værftsindustrien gik i stå, og fallit truede søfartsbyerne. Kravene til statskassen eksploderede. Der kom ekstraordinære udgifter til hæren og bygning af en ny flåde. Norge skulle provianteres, og i marts 1808 blev Slesvig invaderet af et fransk-spansk hjælpekorps på omkring 32.000 mand. De var på vej til

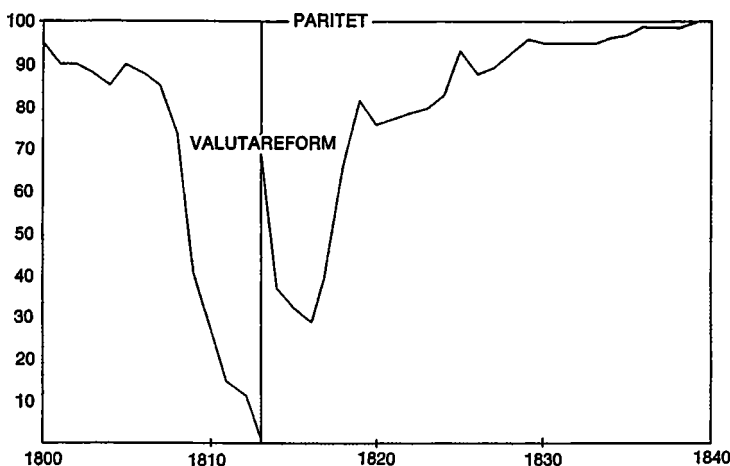
angreb på Sverige, men strandede på vejen og måtte indkvarteres frem til april 1809. Deres udrustning og underholdning blev en bekostelig affære, i alt 5.156.594 rd. slesvig-holstensk kurant, svarende til provenuet af hertugdømmernes samlede direkte og indirekte skatter og afgifter i to år.

Følgen blev gentagne forhøjelser af skatteudskrivningsprocenter, toldforhøjelser, kapitalskat og indkomstskat, og alligevel voksede statsgælden. Seddeludstedelsen i kongeriget tog rivende fart. Hvis finansforholdene i kongeriget før krigen havde været temmelig uordnede, blev de nu forvandlet til kaos. År for år øgedes pengemængden, og kursen faldt tilsvarende. I 1807 var seddelmængden i kongeriget steget til

Pakhuset i Tønning opført 1783 i forbindelse med Ejderkanalen vidner om den velstand og handel, som prægede hertugdømmerne i årene frem til 1806.

Foto: Kim Furdal.

Seddelkursen i procent af pari 1800-1840.

Illustration: J. Wilcke: Specie-, kurant- og rigsbankdaler.

27 millioner rd. i kurantsedler, på et år efter krigsudbruddet voksede mængden med ca. 16 millioner rdl., frem til 1812 steg seddelmængden til ca. 144 millioner rd. kurant. Seddelkursen faldt fra 75 i 1808 til 12 i 1812, og ingen ønskede at modtage de stadig ringere sedler. Betalinger ud af landet skulle dækkes i god mønt, ikke med sedler i faldende kurs. I 1812 nåede kurantbanksedlernes kurs ned på 1/14 af deres pålydende.

Nødpenge

I hertugdømmerne var udviklingen knap så alarmerende. Langt hen holdt Altona-speciesbankens sedler sig bedre end de kongerigske kurantsedler. De var jo sølvindløselige og således mere solide og kurssikre.

Alligevel mærkedes krigen også hårdt syd for Kongeåen. I 1812 skrev pastor Aagaard i Agerskov: "I denne egn er forfatningen yderst trykkende i denne tid og forværres hver dag. Skatter og afgifter formeres uafledelig, og kornet er end ikke afsættelig til lave priser. Jeg har nu over 200 tdr. rug liggende på mit loft, gammelt og nyt. Ingen vil have det".

Netop i 1812 var det slut med pengestabiliteten også i hertugdømmerne. Franskmændene i Hamborg begyndte at opkøbe speciesedler i Altona og indløste dem med sølv, som blev ført bort. Nu blev der ebbe i bankens sølvreserve, sølvindløseligheden blev ophævet, og Slesvig og Holsten blev trukket med ind i det almindelige pengeforfald. Resultatet var inflation og mangel på skillemønt.

Det gjorde 1812-13 til nødpengenes år. Magistraterne fik tilladelse til at udstede nødpenge.

I Tønder blev opgaven løst ved, at man i november 1812 lod kærner Carstensen og deputeret borger Chr. Outzen køre til Flensborg for at få sedler trykt hos bogtrykker G.C. Jäger. Vi kender udgiftsbilagene både til bogtrykker og til vognmand og kromænd fra rejsen. På førstedagen nød de udsendte to kaffe med tvebakker, øl, snaps og punch, senere to aftensmad med to flasker vin og to glas punch, næste dag to kaffe og én the, to portioner smørrebrød, to snapse samt to middagsmad med to flasker vin. På vejen hjem blev der gjort holdt, og det kostede igen til

fortæring. De udsendte hjembragte store ark med nødpengersedler i værdierne 4 og 12 skilling. I alt blev der trykt mere end 15.000 sedler, underskrevet af borgmester Georg Friedrich Horup, kæmner Christian Carstensen, bykasserer Hans Petersen Angel og deputeret borger Chr. Outzen.

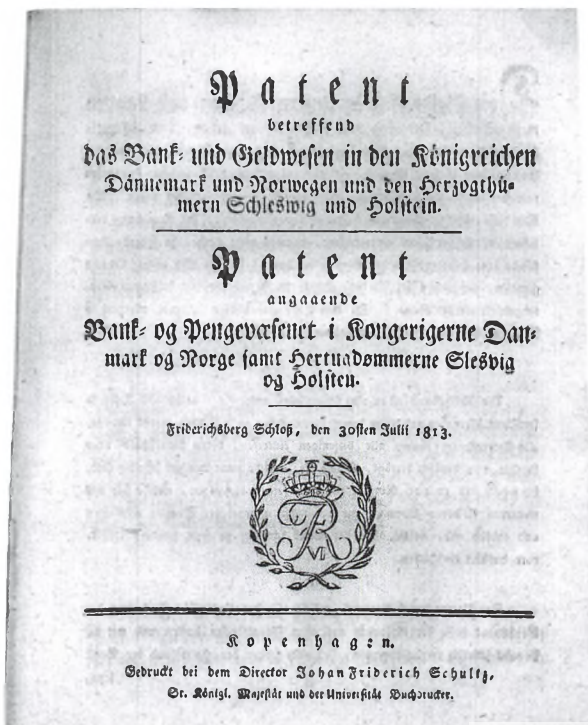
Den dag i dag er der bevaret mange ubrugte eksemplarer af sedlerne på Landsarkivet i Aabenraa, på Tønder Museum og lokalhistorisk arkiv og enkelte i privateje. Det skyldes måske, at sedlerne kun i begrænset omfang kom i omløb.

Statsbankerot

Straks efter nytår 1813 blev situationen en helt anden, da 5. januarforordningen udkom. Gennem snart en menneskealder havde hertugdømmerne, modsat kongeriget, nydt godt af et sikkert pengevæsen, og langt ind i krigen var speciedlerne fra Altonabanken upåvirkede af det stadig værre pengekaos i kongeriget. Det ændrede den ny forordning radikalt på. Den befalede, at der nu skulle etableres et ensartet pengevæsen i hele staten, det møntmæssige skel mellem kongeriget og hertugdømmerne skulle ophøre. For "at bringe Orden og Fasthed" i pengevæsenet og "sætte det paa

en varig og urokkelig Grundvold" forkyndte kongen i forordningen, at "Forskiellen paa Penge og Betalingsmidler imellem Kongerigerne og Hertugdømmerne" skulle ophæves; "en Forskiel, som paa en for begge skadelig Maade adskiller dem, og berøver dem den Bistand, de ellers vilde og kunde yde hinanden".

Denne tanke om ensartethed lå i forlængelse af ønsker om udjævning af forskelle hen over Kongeåen, som højtstående embedsmænd og Frederik VI havde næret lige fra sidst i 1790'erne. Der var arbejdet for udjævning af forskelle i administrationen, i udskrivning af skatter og soldater. "Holsteens og Dannemarks sammensmeltning" havde været kronprins Frederiks yndlingsprojekt siden de unge dage.

*Patentet af 30. juli 1813,
der reelt brød med
planerne om rigsenhed på
pengeområdet.*

Nu bestemte pengeforordningen, at de gamle adskilte banker, Kurantbanken i København og Den Slesvig-Holstenske Speciesbank i Altona, skulle ophøre og erstattes med én ny fælles bank, en Rigsbank i København, fælles for hele staten. Dens forvaltning skulle være adskilt fra statsfinansernes, sikret mod misbrug fra statens side og seddelbank for hele monarkiet. De danske kurantsedler og de slesvig-holstenske speciesedler og de hidtil gældende møntsorter skulle alle ophøre, og i stedet skulle der være én ny pengesort fælles for alle: rigsbankdalersedler, udstedt i en sum på i alt 46 millioner rigsbankdaler, et beløb som ikke måtte øges. De gamle sedler skulle ombyttes med de nye. De danske kurantsedler skulle ombyttes i forholdet 6:1. I Slesvig og Holsten blev én gammel speciedaler byttet til to rigsbankdaler.

Som sikkerhed for det nye pengevæsen indførtes en såkaldt rigsbankhæftelse. Det var en førsteprioritet på 6% af al ejendomsværdi, som den var opgjort efter grund- og benyttelses-skatten i 1802. Prioriteten kunne indfries i sølv eller skulle forrentes med 6,5% i sølvværdi.

Følgerne

Forordningen indebar en finansrevolution for befolkningen, ikke mindst i hertugdømmerne, som hidtil havde haft sit eget pengevæsen. Alle kontrakter og aftaler skulle fremover indgås i rigsbankmønt for at være gyldige, og rigsbankdalersedler skulle benyttes over for de offentlige kasser og mand og mand imellem. Pludselig var al jordejendom pålagt en ny hæftelse i 1. prioritet, og det svækkede kreditten. Fordringer i gode gamle

sølvpenge kunne nu betales tilbage i dårlige rigsbanksedler. Bestyrelsen var stor. Forordningen skyldes "Statens usle Finantsbestyrelse", mente pastor Aagaard i Agerskov, og andre fremhævede, at hertugdømmerne blev mere bebyrdet end kongeriget. Gennem pålæg af bankhæftelsen kom hertugdømmerne til at betale for sanering af det ødelagte kongerigske pengesystem, hed det sig. Besværlighederne ved udførelsen viste sig straks, og de nye rigsbanksedler faldt dramatisk i kurs. Protesterne strømmede ind så højlydt, at København slog bak. Den 30. juli 1813 udkom et patent, som reelt betød opgivelse af den oprindelige plan om rigsenhed. "... senere indtrufne, den Gang uforudseelige Omstændigheder have lagt nye Hindringer i Veien", udtalte kongen, og bestemte i § 5: "I Hertugdømmerne, hvor Sølvmynt er i Omløb og hvorfra gientagne Ønsker ere ytrede om, at det der maatte blive eneste lovbestemte Betalingsmiddel, skal dette allernaadigst være tilstaaet og ved nærmere Anordning ufortøvet vorde bestemt". Til gengæld blev der pålagt kommunerne et betydeligt tvangslån.

Dermed var den oprindeligt påtænkte enhed i pengevæsenet fraveget. Den nye rigsbankdalerseddel blev ikke tvunget betalingsmiddel i Slesvig og Holsten, klingende mønt forblev betalingsmiddel. Men rigsbankhæftelsen slap hertugdømmerne ikke for. I 1818 blev Rigsbanken ophævet og erstattet af Nationalbanken og et særligt bankinstitut i Altona, hvortil rigsbankhæftelsen kunne betales.

Det betød dog ikke, at 1813-indgrebet var blevet betydningsløst. Ganske

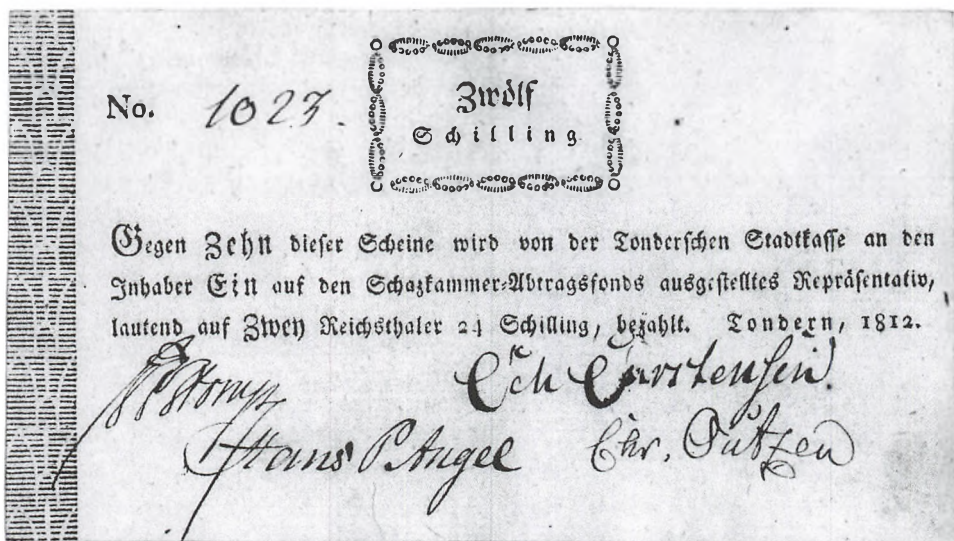

Illustration: Landsarkivet for Sønderjylland.

Nødpengeseddel fra Tønder trykt i 1812. I alt blev der trykt mere end 15.000 nødpengesedler i Tønder.

vist savner vi endnu en grundlæggende undersøgelse af de langsigtede virkninger af forordningerne i januar og juli 1813 for befolkningen i Sønderjylland, men sikkert er dog, at følgerne var mærkbare. De kom på et tidspunkt, hvor landbruget efter krigen var på vej ind i en langvarig krise med prisfald og faldende afsætning. Søfartsbyerne havde meget svært ved at genopbygge deres førkrigstonnage. Der skulle nu regnes i rigsbankdaler, der gik mange år, før seddelkursen var stabiliseret, og nu var også hidtil gældfrie ejendomme belånt med den nye bankhæftelse på 6%. Fremover skulle alle ejendomme have deres blad i skyld- og panteprotokollen for at sikre statens krav. Den nye rigsbankhæftelse blev en meget mærkbar skat. Som eksempel kan nævnes Øster Løgum Sogn. Her betød rigsbankhæftelsen en stigning i statskatten på ca. 16%, med pastor Peter Kiers ord "en saare stor Sum",

og han tilføjede: "... siden de nye Paalæg opkom, helst nu da alle Vare Bonden har at sælge have ingen Værdie, er det i Sandhed umuligt ved saa store Skatter at komme igjennem ...".

Alle fik efterkrigstidens vanskeligheder at mærke. I Tønder klagede bykollegium og købmandsstand gang på gang over, at tiderne var næringsløse, at kniplingshandelen var i forfald, og at huspriserne faldt til en sjettedel. Den gamle velstand var en saga blot, lød klagen. I Øster Løgum sammenfattede pastor Kier tilstanden juleaften 1814: "Pengenes fald og forandring, skatternes formerelse. Handelen ligger stille, og armod og forlegenhed er stor. Skatterne for 1813 står for de fleste her i sognet ubetalte og altså for 1814 med".

Der var grund nok til misstemning. Men på den anden side: Den gjorde jo bare situationen endnu værre. I Haderslev prøvede redaktøren af byens ugeblad Lyna, advokat Johan

Pastor Peter Kier (1771-1834) i Øster Løgum malet af sønnen Hans Andreas Kier.

Knudsen, at mane en bedre stemning frem. I sit blad skrev han i marts/maj 1814 om de mange klager over tiden og tilføjede: På ruiner vokser ingen frugter. Det gjaldt om at se fremad. Menneskene kan kun så frø for fremtiden, hvis de holder op med at forvandle nutiden til et helvede. Smilet måtte provokeres frem. Han foreslog at indføre de engelske grinespil, grinning-matches, for at modvirke alt det triste, og skrev, at der også var noget godt ved de dårlige tider. Den nødvendige sparsommelighed og behov for hårdt arbejde satte velgørende grænser for griskhed og tragten efter jordisk mammon.

I dag kan vi konkludere: 1813-14 medførte mange omvæltninger, store ændringer i pengevæsenet, endnu en omgang skatteforhøjelser for at fundere det nye pengevæsen, tabet af Norge, og snart begyndte en efterkrigs-krise. Statsbankerotten betød, at alle pengefordringer blev reduceret. Når det gjaldt forholdet mellem kongeriget og hertugdømmerne fik 1813-loven dog ikke den tilsigtede virk-

ning. Også efter 1813 bevarede pengevæsenet i hertugdømmerne et særpræg. Den møntmæssige grænse ved Kongeåen blev ikke ophævet, og den nye rigsbankmøntfod fik ikke den store praktiske betydning i det daglige. Speciepengene forblev gangbar mønt også efter 1813. ■

Kilder

LAS Tønder byarkiv 207. Nødpengesedler 1812-18.

Forordninger 1813: Chronologische Sammlung der im Jahre 1813 ergangenen Verordnungen und Verfügungen für die Herzogthümer Schleswig und Holstein (1815).

Litteratur

Dansk pengehistorie. Danmarks Nationalbank 1968, side 84-137.

Fabricius, Knud: Tidsrummet 1805-1864. *Sønderjyllands Historie IV*. Omkring 1940, side 79-85.

Falck, N.: Materialien zu einer Chronik der Herzogthümer Schleswig und Holstein 1813. I: *Staatsbürgerliches Magazin*, bind 5, 1826, side 331-346.

Grandt-Nielsen, Finn: *Danske Billetter. Lokale nødpengesedler fra Napoleonskrigens tid 1807-16. Danmark, Hertugdømmerne og Færøerne*, 1993.

Henningsen, Lars N.: Mønsterregion i det danske monarki 1721-1814. *Sønderjyllands Historie 1. Indtil 1815*. Aabenraa 2008, side 401 og 457.

Henningsen, Lars N.: 'Kosakvinteren' 1813-14 - den halvhjertede krig, *Sønderjyske Årbøger 2012*, side 7-30.

Morsing, Tage (udg.): Peter Kier: *Atlas over Øster Løgum Sogn*, Aabenraa 1987, side 49 og 51.

Rubin, Marcus: 1807-14. *Studier i Københavns og Danmarks historie*, 1892, side 182-195, 253-292, 406-407.

Den Kgl. Mønt i Altonas produktion 1813-1848¹⁾

Af Michael Märcher

De var flittige på Den Kgl. Mønt i Altona efter Statsbankerotten i 1813. Museumsinspektør ved Nationalmuseet, Michael Märcher, fortæller om møntstedets virke fra statsbankerotten og frem til Den 1. Slesvigske Krig.

DEN OMFATTENDE PENGEREFORM den 5. januar 1813 (Statsbankerotten) satte rigets møntsteder under betydeligt pres. Efter afståelsen af Norge i 1814 havde staten møntsteder i de to største byer, København og Altona. Møntstedet i Altona var i størstedelen af sin tid (1771-1863) det mest aktive og ofte rigets vigtigste møntsted. Den lå nær det vitale metal- og valutamarked i Hamborg.

Pengevæsnet var dengang baseret på sølv, og pengepolitikken var i betydelig grad lig mønt- og seddelpolitikken. Et af statens redskaber til at styre møntvæsnet og dele af pengepolitikken var møntstederne. De var afgørende for møntvæsnets og delvist pengevæsnets stabilitet, hvorfor de havde betydning for hele samfundet. Som fabriksanlæg skulle de producere seriefremstillede kvalitetsprodukter, der kunne cirkulere både nationalt og internationalt - og det uden at blive hurtigt nedslidte eller eftergjort af falskmøntnere. Desuden havde møntstederne i størstedelen af 1800-tallet pligt til at indsmelte ædelmetal samt udmønte guld og sølv for private kunder.

Den daglige leder af møntstederne var møntmesteren. Han havde be-

slutningskraften og det overordnede ansvar på stedet, der oftest havde omkring 10-12 specialiserede fastansatte og derudover hyrede et større antal daglejere.

Fra sin oprettelse til en omfattende ombygning med etablering af dampkraft i 1855-56 undergik Altonamøntens fysiske rammer ikke store forandringer. Den bestod af fire bygninger på en stor afskærmet grund i den nordlige del af Altona. Hånd- og hestekraft var frem til 1855-56 anlæggets eneste drivkraft.

1813-17: Stilstand, krig og statsbankerot

Pengereformen 1813 skulle indføre det nye rigsbankmøntvæsen i hertugdømmerne og i kongeriget, hvor pengevæsnet var brudt sammen. Indførelsen og forsøget på at forene pengevæsnet i kongeriget og hertugdømmerne, der især siden Speciereformen i 1788 havde været adskilt, kom monnetært til at vare indtil 1850'erne/1864. Det skyldtes blandt andet, at reformen fra januar 1813 allerede i oktober samme år blev ændret for hertugdømmernes vedkommende, hvorved adskillelsen fortsatte. Sølv skulle fortsat være eneste gyldige betalingsmiddel i hertugdømmerne, der i første omgang fik lov til at beholde deres sølvbaserede (speciemønt, slesvig-holstensk kurant) om-løb, hvori megen udenlandsk sølv-mønt i øvrigt cirkulerede. En væsentlig del af rigets møntpolitik frem til

1864 handlede om indførelsen af rigsbankmønten i hertugdømmerne. I kongeriget var der i 1813 ikke længere god sølv mønt i omløb, samtidig var der en generel mangel på skillemønt. Pengereformen betød, at en del af de tidligere udsendte mønter og sedler skulle inddrages og erstattes. Med andre ord skulle omløbet udskiftes - og det kunne kun gå for langsomt.

Den ved reformen oprettede Rigsbank havde adskillige opgaver i forhold til pengevæsenet, og den styrede møntproduktionen til kongeriget. Den fik ret til at udstede såkaldte rigsbanktegn i kobber, der var gangbare i kongeriget. Den største forhindring ved møntproduktionen 1813-1817 var metal mangel. Rigsbanken overtog finansadministrationens beholdninger af kobber, hvilket sammen med leveringer fra kobberanlæggene i Frederiksværk og Hoherdamm (mellem Hamborg og Lübeck) muliggjorde de første udmøntninger af rigsbanktegn. Udmøntningerne var vellykkede på begge møntsteder, og der var i efteråret 1814 udmøntet til-

strækkeligt til, at kobbermønterne fra før reformen kunne indkaldes. Kobberet derfra muliggjorde nye udmøntninger af rigsbanktegn.

Fra midten af 1813 pressede staten kontinuerligt på for, at udmøntninger af den nye hovedmønt, en rigsbankdaler (1 rbd.), kom i gang. Hovedmønt var i perioden 1813-1873 mønt produceret efter en møntfod, hvor 18 1/2 rigsbankdaler skulle indeholde 233,855 gram (1 kølnsk vægtmark) rent sølv. Skillemønt var mønter udmøntet efter en dårligere møntfod. 1 rbd. var grundstenen i det nye møntvæsen. Det var vigtigt at få bragt noget hovedmønt i cirkulation i kongeriget og få fremstillet hovedmønt til det sølvbaserede omløb i hertugdømmerne. Der kom dog til at gå næsten et år, før udmøntningerne kom i gang, og det kom ikke til at dreje sig om særligt store udmøntninger. Det skyldtes primært mangel på sølv. Det lykkedes dog i Altona at få produceret 8 og 16 skilling (sk.) i sølv til hertugdømmernes omløb, og fra 1818 havde de to mønter også gyldighed i kongeriget.

Hovedmønten en rigsbankdaler i sølv med Frederik VI's portræt, her fra 1819.

Periodens sølvudmøntninger havde formentlig været større, såfremt det havde været tilladt for private at få udmøntet 1 speciedalere (1 spd.). Det blev i perioden 1813-17 vurderet som uhensigtsmæssigt i forhold til reformen, hvor 1 rbd. var grundenheden. Da 1 rbd. fik samme lødighed som 1 spd. og samtidig havde præcis den halve værdi/sølvindhold, var der dog i udstrakt grad tale om en form for videreførelse af den ældre specie-møntfod. Der var tidligere i Altona udmøntet flere millioner 1 spd. for private fra Altona og Hamborg, og allerede i oktober 1813 henvendte flere personer sig og spurgte, om de ikke kunne få udmøntet 1 spd. Det samme skete i 1816 og sikkert flere gange indimellem. 1 spd. var en gammelkendt international handelsmønt, der f.eks. var fordelagtig på grund af dens direkte forhold (1:1) til regnemønten Hamborgsk Bancodaler.

1818-29: Opstart af specie- og guldudmøntninger

Med etableringen af Nationalbanken i 1818 og forventningen om en snarlig pariføring af seddelkursen blev der igen arbejdet på at indføre det nye sølvbaserede møntvæsen og erstatte nogle af de cirkulerende sedler, rigsbanktegn samt inden- og udenlandske kurantmønter (mønter produceret efter ringere møntfod end standarden: Hovedmønten). Selvom der blev lagt hårdt ud i 1818-19 med store udmøntninger, hvor målet var at få bragt mønt ud i omløbet, blev 1820'erne en periode med få udmøntninger til det indenrigske omløb. Det havde betydning for udmøntningsaktiviteten, at riget cirka 1818-28 var i en dyb lavkonjunktur

med lav valutaindtjening, og Nationalbanken frem til første halvdel af 1830'erne koncentrerede sig om pariføringen.

I Altona blev der i perioden 1818-20 udmøntet cirka 125.000 rbd. i mindre hovedmønt. Sølvforsyningerne blev styret fra København, hvorfra det store vekselererfirma Meyer & Trieler fik forbindelser i Hamborg til at levere sølv til møntstedet. Der blev dog i 1819 også sendt inddragne kurantmønter til ommøntning i Altona. Ommøntning var som regel den økonomisk mest fordelagtige måde at udskifte omløbet på. Betydelige og hurtigt gennemførte udmøntninger af kobbermønt var tilstrækkelige til, at de gamle og ringe 1 sk. i sølv blev indkaldt i 1820. Operationerne for at udskifte eller øge skillemøntomløbet stoppede imidlertid der. Der blev i 1820'erne hverken indkaldt eller udmøntet yderligere skillemønt.

Der blev i perioden stort set kun udmøntet 1 rbd. i 1818-19. Størstedelen blev produceret til det indenrigske omløb eller til Nationalbanken. Større hovedmønt kunne på grund af seddelkursen ikke forblive i omløb. Kun få private fik udmøntet 1 rbd., hvilket siden 1814 havde været mulig mod 2 1/2 % i afgift. Flere og flere private pressede derimod på for at få lov til udmøntning af 1 spd. Det endte med, at der på grund af efterspørgslen og med henblik på at øge sølv-møntomløbet, i januar 1819 blev udsendt en bekendtgørelse om, at det nu var tilladt private at få udmøntet ikke blot 1 spd., men også 1 rbd. til henholdsvis 1 og 1 1/2 % i afgift. Initiativtagerne og dem, der pressede på for specieudmøntninger, var private handelsfolk - primært hamborgske.

En speciedaler i sølv udmøntet i 1822 med Frederik VI's portræt.

På den måde kom efterspørgslen hos private til at påvirke møntpolitikken.

Begge møntsteder havde i 1818-19 rigeligt at se til, og ændringen i januar 1819 bidrog dertil. Det var i starten især finansadministrationen, Statsgældsdirektionen og Nationalbanken, der fik udmøntet. Statsgældsdirektionen bestyrede siden 1816 statens gæld, og dertil var større mønter nødvendige. Finansadministrationen og Nationalbanken skulle primært bruge større hovedmønter til operationer på seddelmarkedet. Ifølge oktroyen skulle Nationalbanken samle en sølvfond, der i første omgang skulle bruges til at holde og forbedre seddelkursen.

I Altona kom der fra 1820-21 gang i udmøntningen af 1 spd., og der blev i 1820'erne udmøntet over 4,5 mio. rbd. i 1 spd. Det drejede sig om store udmøntninger for private fra Hamborg og Altona samt for statens institutioner og Nationalbanken. Langt størstedelen var til brug i udlandet og blev udmøntet direkte til private kunder i udlandet (Hamborg).

Initiativet til de senere omfattende guldudmøntninger i Altona kom i februar 1825 fra den betydningsfulde

bankier W.S. Warburg i Altona, der i årene forud havde fået udmøntet hundredtusindvis af 1 spd. Han ønskede at få udmøntet guld. Det vil sige danske 1 og 2 frederikdor (pistoler) efter samme møntfod som pistoler fra f.eks. Preussen, Hannover og Sachsen. Henvendelsen blev straks taget alvorligt, da Warburg var blandt Altonamøntens vigtigste kunder, og det ville være fint igen at få udmøntet dansk guldmønt. Desuden ville udmøntningerne hjælpe med at holde møntstedet beskæftiget, og der kunne muligvis tjenes på udmøntningerne. Afgifterne for 1 og 2 frederikdor blev $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{2}$ %. Det gav dog kun en lille fortjeneste, men ville stadig være et driftsøkonomisk tilskud. Møntfoden blev nøje tilpasset valutamarkedet i Hamborg. Guldudmøntningerne kom kunde- og produktionsmæssigt godt fra start i 1827, men der var betydelig konkurrence og vist også misundelse fra møntstederne i Berlin og Hannover på grund af de succesfulde guldudmøntninger, som markedet i Hamburg muliggjorde i Altona.

1830-47: Rigsbankmønt og gode konjunkturer

Fra 1830 til 1870'erne var der generelt højkonjunktur i riget med eksport af landbrugsprodukter. Eksporten betød, at riget fik tilført anselige mængder ædelmetal. De gode tider og ædelmetallet muliggjorde betydelige udmøntninger for staten og private.

De sidste år af 1830'erne og de første af 1840'erne bød på to vigtige

begivenheder for møntstedet. I 1838 nåede seddelkursen endelig pari. Det førte til 'gen'indførelsen af sølvmøntfoden i 1845, hvor blandt andet seddelindløseligheden blev 'gen'etableret. Den havde på sin vis været suspenderet siden 1757. Den anden vigtige begivenhed var, at der for alvor kom gang i debatten om og udskiftningerne af møntomløbene. Det skyldtes ikke blot, at de økonomiske muligheder var til stede, men også den politiske udvikling med pengepolitiske debatter i f.eks. stænderforsamlingerne. Spørgsmålet om rigsbankmøntens rolle i hertugdømmerne var således blandt de mest debatterede monetære spørgsmål. Generelt ønskede hertugdømmerne at beholde den slesvig-holstenske kurantmønt som mønt- og regningsenhed og afskaffe rigsbankmønten. Finansadministrationen i København ønskede af økonomiske, politiske og administrative årsager det modsatte, hvilket krævede en udskiftning af omløbet i hertugdømmerne. En af de afgørende beslutninger kom i 1841, hvor hertugdømmernes ønsker blev afvist, og omfattende udmøntninger af rigsbankskillemønt blev iværksat.

Der var også problemstillinger vedrørende pengesedlerne. Hverken Rigs- eller Nationalbanken var populære i hertugdømmerne. Et af hovedproblemerne ved indførelsen af den danske rigsbankmønt var, at der gik 96 sk. (rigsbankmønt) på 1 rbd., mens der gik 60 sk. slesvig-holstensk kurant på 1 spd. Med andre ord skulle møntinddelingen/alle pengeberegninger i hertugdømmerne ændres, hvilket i praksis ikke kunne ske, før omløbet var domineret af rigsbankpenge. Der var flere grunde til her-

tugdømmernes modstand mod rigsbankmønten. Der var praktiske årsager ved overgangen til rigsbankdaleren som regningsenhed. Desuden var der modstand mod indførelsen af kongerigets pengevæsen i hertugdømmerne, da hverken udviklingen i pengevæsnets siden 1700-tallet eller de politiske strømninger talte derfor. Endelig var det for hertugdømmernes handel ikke umiddelbart fordelagtigt med rigsbankmønten, da mange vigtige samhandelspartnere regnede i kurantmønt. For at imødekomme flere af problemerne ved rigsbankmøntens indførelse i hertugdømmerne blev adskillige af periodens mønter forsynet med pålydende angivet i både rigsbankmønt og slesvig-holstensk kurantmønt - og ved møntinddelingerne (pålydenderne) og motiverne blev der også taget hensyn.

Skillemønt

I 1833-34 genoptog finansadministrationen kampen mod kurantmønten i hertugdømmerne. Muliggjort af de bedre tider og de hidtidige udmøntninger begyndte inddragelsen af kurantmønterne. Et omdrejningspunkt for operationen var Kassen i Rendsborg, der henholdsvis inddrog de fleste gamle og udbetalte mange nye mønter. Fra Rendsborg blev de fleste inddragne mønter sendt til Altonamønten, hvor de blev indsmeltede til barrer eller ommøntet. Den store operation fortsatte indtil Den 1. Slesvigske Krig, og de to møntsteder, primært Altona, nåede at smelte 800.000 rbd. i kurantskilling og 4,4 mio. rbd. i større kurantmønt - primært fra hertugdømmernes omløb.

Der blev i juli 1841 taget beslutning

om massive udmøntninger af rigsbankmønt, henholdsvis 1/5, 1/2, 1, 2, 3, 4, 8, 16 og 32 sk. Det var ikke kun udmøntninger til erstatning for de i hertugdømmerne inddragne mønter, men også til erstatning for rigsbanktegnene. Nationalbanken besluttede i 1839 at inddrage dem, og 16 sk. blev indkaldt i 1839 og resten (2, 3, 4 og 6 sk.) i 1843, da der var fremstillet nok rigsbankmønt til at muliggøre inddragelsen. Beslutningen betød en omfattende produktion af rigsbankmønt 1841-43, hvor der på de to møntsteder blev udmøntet over 15 mio. mindre mønter. De forcerede udmøntninger var nødvendige for at erstatte de inddragne mønter i omløbet. Hvis ikke de inddragne mønter blev erstattede, ville der blive mangel på mønt og/eller tomrummet ville efterhånden blive fyldt af udenlandske mønter.

Udmøntningerne af sølvskillemønt var så omfattende, at de umiddelbart var tilstrækkelige. Der stod fra 1842 mere end 40.000 rbd. i 4 sk. på lager i Altona. Kun af den lille kobbermønt 1/5 sk. blev der i perioden 1844-47 udmøntet et mindre parti. Det skete efter anmodning fra Kassen i Rendsborg. Den lille mønttype blev skabt, fordi dens pålydende var hensigtsmæssig til den brøk, der opstod ved omregning fra slesvig-holstensk kurantmønt til rigsbankmønt (1:3 1/5).

De store udmøntninger af skillemønt og mindre hovedmønt var tilendebragte i 1843. Det betød imidlertid langtfra, at slaget om rigsbankmøntens indførelse i hertugdømmerne var slut. Der blev f.eks. fortsat inddraget og indsmeltet kurantmønt. Møntstedet i Altona lå ved en af fronterne, og møntmesteren rapporterede

til København om omløbet og f.eks. de udenlandske mønters rolle deri. Han kunne allerede i juni 1845 meddele, at Nationalbankens sedler på grund af sølv møntfodens genindførelse så småt var begyndt at cirkulere i hertugdømmerne. Desuden kunne han i midten af 1840'erne fortælle, at der ikke længere cirkulerede store mængder indenrigsk kurantmønt. Der blev 1844-46 indsmeltet mere end 3 mio. rd., mens der 1847-48 blev smeltet under 1/2 mio. rd.

Møntstedet i Altona blev besat under Den 1. Slesvigske Krig, som generelt betød en tilbagerulling af den kongerigske pengepolitik. Først de meget store pengereformer i midten af 1850'erne, hvor enorme mængder sølv blev udmøntet i Altona, indførte for alvor et fælles, ensartet pengesystem i Danmark, Slesvig og Holsten. Den situation blev kort tid efter ændret med udfaldet af Den 2. Slesvigske Krig.

Hovedmønt

Der blev 1830-47 udmøntet over 18 mio. rbd. i hovedmønt på de to møntsteder. Det var meget i forhold til al tidligere møntproduktion i riget, herunder de omfattende udmøntninger i Altona i slutningen af 1700-tallet. De store udmøntninger blev primært muliggjort af tre forhold: Møntmetal, møntteknologi og private kunder. Der var på grund af møntinddragningerne, markedet i Hamborg og rigets eksport sølv til udmøntningerne - samt behov og efterspørgsel. Det lykkedes endvidere møntstederne, primært Altona, at tiltrække private kunder, hvilket betød sølv og betaling for udmøntning. 1800-tallets revolutionerende udvik-

16 skilling i kobber udmøntet 1814.

ling i møntfremstillingsteknologien betød, at møntstedernes produktionskapacitet blev markant forøget, så udmøntninger i en ny størrelsesorden kunne gennemføres. Et skel i periodens udmøntninger af hovedmønt var omkring 1838, hvor møntstederne begyndte at benytte de efterhånden store mængder inddragen mønt til udmøntning af hovedmønt. Desuden var det før 1838 primært staten, især Bureauet for Udenlandske Betalinger, der fik udmøntet. Kursudviklingen (1 spd. mod banco) og pariføringen i anden halvdel af 1830'erne betød imidlertid, at Nationalbanken og private kunder nu ofte fik udmøntet hovedmønt.

Til Altonamøntstedet indkom der betydelige mængder sølv som barrier eller mønt fra en række firmaer i Altona og Hamborg. Møntstedet havde ikke reel konkurrence fra møntstedet i Hamborg, der både var meget mindre og lidt dyrere. Når der skulle udmøntes på baggrund af kursudviklingen på et aktivt, internationalt marked som det hamburgske, der tiltrak sølv fra f.eks. England, Holland og Rusland, skulle de private hurtigt kunne få deres sølv ud- eller ommøn-

tet eller solgt. Altonamønten kunne som regel på grund af beliggenheden - og dermed lavere tids- og transportomkostninger - udkonkurrere møntstederne i f.eks. Schwerin og Hannover ved udmøntninger for hamburgske kunder.

Guldmønt

Mønten i Altona udmøntede 1827-47 mere end 2,6 mio. danske guldmønter, hvoraf næsten 2,4 mio. var 2 frederikdor/christiandor. Hvis værdien af 1 frederikdor sættes til 7,5 rbd., var det mere end 37,5 mio. rbd. Det var en enorm sum. Helstatens indtægter var eksempelvis på omkring 15 mio. rbd. i 1835.²⁾ De mange guldmønter blev næsten alle udmøntet for private kunder i Hamborg og Altona. Der blev 1827-47 kun præget knap 12.000 guldmønter i København. Staten fik kun produceret få guldmønter. Foruden enkelte udenlandske betalinger fik staten primært udmøntet guld, fordi den havde guldmønter, der skulle ommøntes.

Guldmønterne blev næsten alle udmøntet direkte til brug uden for riget - til brug for international storhandel. Motivationen var ikke det indenrigske omløb, men derimod fiskalt og beskæftigelsesmæssigt. Det vil sige at lade andre betale for udmøntning af dansk mønt, vedligeholdelse, udvikling og beskæftigelse af møntstederne samt eventuelt tjene derpå.

Med de store guldudmøntninger blev Altonamønten inddraget i de internationale øst-vestgående guldstrømme og facilitering af internatio-

To Frederikdor i guld udmøntet i 1837.

nal storhandel. Udmøntningerne var muliggjort af tilstedeværelsen af guld samt behovet for om- eller udmøntning. Store dele af guldet kom til Altona og Hamborg vestfra, det vil sige primært fra England, der havde guldfod, men f.eks. også fra Holland. Det foregik næsten helt automatisk, og nationaløkonomen M.L. Nathanson (1780-1868) beskrev det i 1830'erne sådan, at "Goldbarren, die man am Freitagsabend von London

absendet, schon am folgenden Freitag durch die Altonaische Münze in Frederiksd'or verwandelt sieht".³⁾

Mønterne skulle især bruges i Nordtyskland/Preussen og Rusland. Det handlede primært om køb af korn, uld og andre råvarer til England via især hamburgske handelshuse. En del af mønterne blev udleveret fra møntstedet og siden via Lübeck sejlet til Skt. Petersborg. Der var dog også i blandt andet Pommern og Preussen en del dansk guldmønt i omløb. Det guld, der kom vestfra, var som regel barrer eller engelske guldmønter (sovereigns), der så blev ud- eller ommøntet. Det var som altid møntmetallets skæbne, at det kontinuerligt blev ført rundt, indsmeltet, ud- eller ommøntet fra den ene mønttype til den anden.

Møntstedet i Altona producerede megen dansk mønt til brug i Preussen

Den lille 1/5 skilling i kobber, som blev udmøntet i perioden 1844-47.

og Rusland, og møntmetal kom også til Altonamønten fra øst i form af f.eks. russiske guldmønter (imperialer). Betalingerne gik nemlig også fra øst mod vest. England var i forhold til Nordtyskland, Rusland etc. kreditor. Mange engelske færdigvarer blev solgt i/importeret via Hamborg, som efter Napoleonskrigene var Englands måske vigtigste eksporthavn i forhold til det europæiske marked. Forsendelserne af ædelmetal betød, at der adskillige gange ikke kunne skaffes guld til udmøntning, når vinteren standsede skibstrafikken. Ligeledes afhang udmøntninger af værdiforholdet mellem guld og sølv. Det umuliggjorde i perioder produktion, f.eks. i starten af 1843, hvor guldpriisen i Hamborg var skyhøj. Det var ifølge møntstedet blot midlertidigt, da det dels skyldtes enorme sølvforsyninger fra Kina til England, der så havde købt guld for sølvet, dels at der på grund af is ikke kunne sejles guld fra Skt. Petersborg til Lübeck.

Opsummering

Møntstedet i Altona spillede en afgørende rolle for genskabelsen af et stabilt pengevesen i riget efter Stats-

bankerotten. Møntstedet bidrog således til genrejsning af et stykke vitalt infrastruktur, et velfungerende pengevesen/betalingsformidling, hvilket var fremmede for stabilitetet og vækst i samfundet. Desuden var møntstedet involveret i faciliteringen af den internationale storhandel i Hamborg ved omfattende produktion af store guld- og sølv mønter for private kunder. ■

Noter

- 1) Artiklen er baseret på bogen: *Michael Märcher: De Kongelige Møntsteder i Altona og København 1813-1873. Teknik og produktion*, Odense 2012, hvori der kan læses meget mere om møntstedernes teknologi, produktion, bygninger, ansatte, opgaver og om f.eks. besættelsen af møntstedet i Altona under Den 1. Slesvigske Krig, de store møntreformer i 1850'erne og møntstedets nedlæggelse i 1863 lige før Den 2. Slesvigske Krig.
- 2) Ole Feldbæk: *Danmarks økonomiske historie 1500-1840*, Herning 1993.
- 3) Her citeret efter Axel Ernst: *Christian-dorer og andre Guldmønter, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 40-43, side 42.

Digitale tingbøger er ikke som schweizeroste

Af Jørgen Mikkelsen og Christian Larsen

Arkivarer og seniorforskere ved Statens Arkiver Jørgen Mikkelsen og Christian Larsen har indsendt følgende kommentar til Kim Furdals artikel om utilsigtet kassation af de udskrevne tingbogsblade i Sønderjylland.

I SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 5 • 2013 skriver Kim Furdal, at der er åbenlyse mangler i de indskannede tingbøger, som Statens Arkiver har publiceret på www.arkivalieronline.dk, og at der er meget store huller, så man ikke er i stand til at finde frem til ejerforholdene i store dele af det 20. århundrede. Kim Furdal skriver bl.a. også, at tingbøgerne og udskrevne tingbogsblade er blevet kasseret, så man ikke længere kan gå tilbage for at finde de manglende oplysninger. Endelig skriver han, at man ikke kan supplere tingbogsoplysningerne med de aflyste skøder, der er afleveret til Statens Arkiver, fordi de ikke er blevet afleveret systematisk, og det er meget tilfældigt, hvad der er blevet afleveret.

Dette er ikke korrekt, hvilket vi vil gøre nærmere rede for. Den papirbaserede tingbog indeholdt et blad for hver ejendom i retskredsen. På bladet noterede dommeren en kort angivelse af de skøder, servitutter og pantebreve, som vedrørte ejendommen. Når en ejendoms blad i tingbogen var udskrevet, blev et nyt blad indsat i dets sted, men kun med de endnu gældende dokumenter. Det udskrevne ejendomsblad blev lagt i retskred-

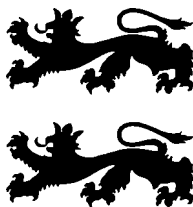
sens arkiv som omskrevne tingbogsblade. En del af disse omskrevne blade er blevet afleveret til Statens Arkiver.

Den aktuelle version af tingbøgerne blev digitaliseret i forbindelse med etableringen af Tinglysningsretten. Digitaliseringen omfattede ikke de omskrevne tingbogsblade, da disse ikke længere havde relevans for retten. Statens Arkiver har efterfølgende givet Tinglysningsretten lov til at kassere de papirbaserede tingbøger, fordi en digital arkiveringsversion af de skannede tingbøger skulle afleveres til Statens Arkiver. Derimod skal alle omskrevne tingbogsblade afleveres til Statens Arkiver, fordi de netop ikke indgår i arkiveringsversionen. Tinglysningsretten har i de seneste år indsamlet omskrevne tingbogsblade fra en lang række retskredse for at undgå, at disse ved en fejl bliver kasseret hos byretterne. Disse tingbogsblade vil i de kommende år blive afleveret til Statens Arkiver. I nogle ganske få retskredse, bl.a. Gråsten, er de omskrevne tingbøger dog desværre gået tabt pga. uhjælpet kassation.

Ved tinglysningen blev der afleveret en genpart af skødet, servitutten eller pantebrevet (skødegenpart) til dommeren. Genparterne blev opbevaret og samlet for hver enkelt ejendom i et akthæfte. Når et dokument blev aflyst, fordi pantebrevet var betalt ud, eller der kom et nyt skøde, tog dommeren det ud af hæftet og lagde det i retskredsens arkiv under

Register

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland

i samarbejde med
Museum Sønderjylland

og
Kulturfokus

Redaktion:
Kim Furdal
Kirsten H. Clausen
Lennart S. Madsen
Elsemarie Dam-Jensen

89. årgang
2013

INDHOLD

Asmund, Mogens: <i>Tønders pengeinstitutthistorie</i>	172
Asmussen, Andreas: <i>Grøngrøft - fra hovedgård til slot</i>	255
Bruun, Jens: <i>Om at-Tartushi</i>	8
Dam-Jensen, Elsemarie: <i>Musikhistorie i Sønderjylland - Sønderjyllands Symfoniorkester 50 år</i>	222
Demant, Christian: <i>Spøgelset på diget. For 125 år siden udkom Theodor Storms novelle: 'Skimmelrytteren'</i>	315
Dragsbo, Peter: <i>Flensborg, Aabenraa og Sønderborg - fælles bygningskultur, fælles udvikling, fælles problemer</i>	163
Dreyer, Erik: <i>Castrum Alsia, Alsborg eller Nordborg?</i>	15
Egholm, Else og Solveig Schrøder: <i>Peter Petersen-Stubbæk</i>	203
Furdal, Kim: <i>Bilernes by. Høje Kolstrup ved Aabenraa</i>	135
Furdal, Kim: <i>Burghof i Flensborg</i>	26
Furdal, Kim: <i>Digitale tingbøger som schweizerost</i>	183
Furdal, Kim: <i>Hvor blev lokalhistorien af? De lokalhistoriske årbøger 2012</i>	208
Furdal, Kim: <i>Således forgår verdens herlighed</i>	314
Furdal, Kim: <i>Voetmanns købmandsgård i Aabenraa</i>	57
Gammeltoft, Peder: <i>De gamle guder og deres tilbedelse i sønderjyske stednavne</i>	3
Hansen, Hans Schultz: <i>Familierne Kittel og Bruhn på Skovbølgård</i>	274
Have, Niels Junggreen: <i>Løgumkloster Refugiums Have - Havekunst x 2</i>	103
Have, Niels Junggreen: <i>Drøhses Have, Tønder - Tegl, planter, metal, blod og et smukt gavllhus</i>	108
Henningsen, Lars H.: <i>Statsbankerotten 1813</i>	295
Jacobsen, Helge C.: <i>Fra tyske undertrykkelsesinstitutioner til sønderjyske nationalsymboler. Haderslev og Sønderborg kaserner som dansk-nationale symboler</i>	129
Jespersen, Mikkel Leth: <i>Den sidste adelsfejde på Sundeved - Blome vs. Uge</i>	265
Jessen, Jørgen Toft: <i>To sundevedske herregårde - adelsgårde</i>	281
Johannsen, Peter Iver: <i>'Collegium 1961' i Hellerup - det tyske mindretals studenterkollegium i København</i>	62
Jürgensen, Hinrich: <i>Faarhuslejren. Tale ved åbningen af udstillingen om Faarhuslejren</i>	126
Kühl, Birger: <i>Det startede med en gave fra Danmark - Slesvig Roklubs historie</i>	54
Larsen, Christian og Jørgen Mikkelsen: <i>Digitale tingbøger er ikke som schweizeroste</i>	312
Madsen, Lennart: <i>Om runer</i>	94
Marckmann, Anton: <i>Fattigfolk i Hørup sogn på Als</i>	19
Mikkelsen, Jørgen og Christian Larsen: <i>Digitale tingbøger er ikke som schweizeroste</i>	312

Märcher, Michael: <i>Den Kgl. Mønt i Altonas produktion 1813-1848</i>	303
Nielsen, Hans Woetmann: <i>Roager tur/retur - fra Kleinbahn til rutebiler</i> . . .	187
Nørr, Erik: <i>På forkant med skolelovene - Skolesamarbejde på Nordals fra 1820'erne til 1960'erne</i>	43
Pilgaard, Mette: <i>Farrisskoven i det nordlige Sønderjylland - myte eller realitet?</i>	83
Rasmussen, Carsten Porskrog: <i>Patriotiske plantager og almennyttige aktier. De sønderjyske plantageselskaber</i>	95
Rasmussen, Carsten Porskrog: <i>Sundeveds herregårde</i>	244
Rick, Per: <i>Midt i en jazztid</i>	216
Schrøder, Solveig og Else Egholm: <i>Peter Petersen-Stubbæk</i>	203
Stendevad, Finn: <i>En gravsten på Fovrfeld Gravlund i Esbjerg</i>	123

FASTE RUBRIKKER

<i>Det sker - i Museum Sønderjylland</i>	36, 76, 116, 156, 196, 236, 288, 328
<i>Set og sket i grænselandet - Grænselandskronik</i> (H.E. Sørensen)	66, 145, 226, 318
Redaktionen (<i>De mindre herregårde på Sundeved</i>)	243

BAGSIDEN OM FORSIDEN

<i>Hedeby</i> (Silke Eisenschmidt)	40
<i>De sønderjyske roklubber</i> (kf)	80
<i>Lidt om plantagerne på Rømø</i> (Thomas Wessel Fyhn)	120
<i>Byplanlægning i Sønderjylland 1945-2000</i> (Peter Dragsbo)	160
<i>"Sparekassen tilhører os alle" - om et almennyttigt pengeinstitut i Løgumkloster</i> (edj)	200
<i>Kunstnersammenslutningen Grænselandsudstillingen. Pioner i Grænselandet</i> (Bente Sonne)	240
<i>Sundeveds herrer</i> (Carsten Porskrog Rasmussen)	292
<i>Filigran og statsbankerot</i> (edj)	332

Redaktionens signaturer:

kf = Kim Furdal, lsm = Lennart Secher Madsen, edj = Elsemarie Dam-Jensen

BOGNYT

Adriansen, Inge: <i>Smag på Sønderjylland. Madkultur uden grænser (Stig Henriksen)</i>	330
Adriansen, Inge og Peter Dragsbo: <i>Fem Fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg (Vivi Jensen)</i>	35
Albæk, Ann Merete, Peter Dragsbo, May-Britt Rørrose Hansen, Anne Sofie Hartelius og Torben A. Vestergaard: <i>Industrilandskabet omkring Danfoss (Anja Hoffmann)</i>	114
Andersen, Erik Skifter: <i>Registrant over ejendomme i Aabenraa 1700-1920 (Lars N. Henningsen)</i>	114
Antonius, Marlene S. og Søren Ryge Petersen: <i>Aage, Ejner og Elna (Britta Bargfeldt)</i>	118
Asmussen, Andreas: <i>'Grøngrøft' - fra hovedgård til slot (Carsten Porskrog Rasmussen)</i>	287
Bogh, Halvor og Maja: <i>Marskens Guld 1-2. 2 cd'er (edj)</i>	34
Bonhoff, Lena, Anna Buck, Ruth Clausen & René Rasmussen: <i>På sporet af Mindretalslivet 2009-10 (Jørn Buch)</i>	290
Buck, Anna, Lena Bonhoff, Ruth Clausen & René Rasmussen: <i>På sporet af Mindretalslivet 2009-10 (Jørn Buch)</i>	290
Buk-Swienty, Tom: <i>1864 i billeder (kf)</i>	198
Christensen, Claus Bundgård (red.): <i>Krestens breve og dagbøger. En dansker på vestfronten i Første Verdenskrig (Martin Bo Nørregård)</i>	194
Clausen, Ruth, Anna Buck, Lena Bonhoff & René Rasmussen: <i>På sporet af Mindretalslivet 2009-10 (Jørn Buch)</i>	290
Dragsbo, Peter: <i>En fælles kulturarv. Tyske og danske bygninger i Sønderjylland 1864-1920 (Peter Hee)</i>	194
Dragsbo, Peter og Inge Adriansen: <i>Fem Fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg (Vivi Jensen)</i>	35
Dragsbo, Peter, May-Britt Rørrose Hansen, Anne Sofie Hartelius, Torben A. Vestergaard og Ann Merete Albæk: <i>Industrilandskabet omkring Danfoss (Anja Hoffmann)</i>	114
Gadgaard, Carsten, Willy Johannsen og Malte Frimann Runz: <i>Nationalpark Vadehavet og byerne omkring marsklandet (Anne Marie Overgaard)</i>	327
Hammerschmidt, Meinolf: <i>Birnen und Quitten in Schleswig-Holstein. Sorten, Geschichten, Rezepte (Anne Marie Overgaard)</i>	154
Hansen, May-Britt Rørrose, Anne Sofie Hartelius, Torben A. Vestergaard, Ann Merete Albæk og Peter Dragsbo: <i>Industrilandskabet omkring Danfoss (Anja Hoffmann)</i>	114
Hartelius, Anne Sofie, Torben A. Vestergaard, Ann Merete Albæk, Peter Dragsbo og May-Britt Rørrose Hansen: <i>Industrilandskabet omkring Danfoss (Anja Hoffmann)</i>	114

Henningsen, Lars N. og Broder Schwensen (red.): <i>I venskab og tillid. Istedløvens tilbagevenden til Flensborg i 2011/In Freundschaft und vertrauen. Die rückkehr der Istedt-Löwen nach Flensburg 2011 (Jes Fabricius Møller)</i>	235
Henningsen, Lars N. og Frank Lubowitz (red.): <i>Stemmer fra mindretallene/Stimmen aus den Minderheiten - en interviewbog/ein Interviewbuch (Karsten Biering)</i>	75
Holm, Anne Dorthe: <i>Kvindernes modstandskamp. Krigere, koner og mødre (René Rasmussen)</i>	115
Holm, Kim: <i>Mysteriet på Slottet (Britta Bargfeldt)</i>	326
Høeg, Mathias P.: <i>Jeg har ikke flere patroner. Fire års krigsfangenskab i Sibirien (Jørn Buch)</i>	34
Jepsen, Nina: <i>Vær tro! Agitation ved folkeafstemningen i Europa 1920-21 (Jørn Buch)</i>	234
Jespersen, Mikkel Leth (red.): <i>Kaptajn Eschel Krabbs erindringer (1841-1885) (Ruth Clausen)</i>	155
Jespersen, Mikkel Leth og Stefanie Robl Matzen (red.): <i>Sønderjyder fortæller søfartshistorier i anledning af Aabenraa Museums 125-års jubilæum (Karsten Hermansen)</i>	78
Johannsen, Willy, Carsten Gadgaard og Malte Frimann Runz: <i>Nationalpark Vadehavet og byerne omkring marsklandet (Anne Marie Overgaard)</i>	327
Kristensen, Henrik Skov, Claus Kofoed og Frank Weber: <i>Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig (kf)</i>	330
Kofoed, Claus, Henrik Skov Kristensen og Frank Weber: <i>Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig (kf)</i>	330
Kühl, Jørgen: <i>Mindretalsmodel i krise. En analyse af den slesvigholstenske politik over for det danske mindretal på skoletilskudsområdet 2010-2012 (Jørn Buch)</i>	238
Larsen, Henning N.: <i>Modstanden. Valgene der skilte. Om besættelsestidens kampe (René Rasmussen)</i>	154
Laugesen, Gerd: <i>Hjemsted. Historier fra Vadehavet (H.E. Sørensen)</i>	38
Lubowitz, Frank og Lars N. Henningsen (red.): <i>Stemmer fra mindretallene/Stimmen aus den Minderheiten - en interviewbog/ein Interviewbuch (Karsten Biering)</i>	75
Matzen, Stefanie Robl og Mikkel Leth Jespersen (red.): <i>Sønderjyder fortæller søfartshistorier i anledning af Aabenraa Museums 125-års jubilæum (Karsten Hermansen)</i>	78
Meyer, Ole Chresten: <i>Meyer - en sønderjysk slægts historie (kf)</i>	158
Okke, Tom: <i>Gennem generationer. Fortællinger fra kroer og spisesteder i Sønderjylland (Anne Marie Overgaard)</i>	195
Petersen, Søren Ryge og Marlene S. Antonius: <i>Aage, Ejner og Elna (Britta Bargfeldt)</i>	118
Pørksen, Claus (red.): <i>Apoteker H. Nagel. Mit Livs Erindringer. Højer i 1848-1850 (Britta Bargfeldt)</i>	234

Rasmussen, René, Anna Buck, Lena Bonhoff & Ruth Clausen: <i>På sporet af Mindretalslivet 2009-10 (Jørn Buch)</i>	290
Runz, Malte Frimann, Willy Johannsen og Carsten Gadegaard: <i>Nationalpark Vadehavet og byerne omkring marsklandet</i> (Anne Marie Overgaard)	327
Schmidt, Kai Joel Palomäki: <i>Købmandens finnedreng (kf)</i>	195
Schwensen, Broder og Lars N. Henningsen (red.): <i>I venskab og tillid. Istedløvens tilbagevenden til Flensborg i 2011/In Freundschaft und Vertrauen. Die Rückkehr der Istedt-Löwen nach Flensburg 2011</i> (Jes Fabricius Møller)	235
Sørensen, H.E.: <i>Foreningen Norden i Skærbæk og Venskabsby-samarbejdet (kf)</i>	114
Vestergaard, Torben A., Ann Merete Albæk, Peter Dragsbo, May-Britt Rørmose Hansen og Anne Sofie Hartelius: <i>Industrilandskabet omkring Danfoss (Anja Hoffmann)</i>	114
Weber, Frank, Henrik Skov Kristensen og Claus Kofoed: <i>Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig (kf)</i>	330
Wergeland-Yates, Marit: <i>Teatret Møllens mange rum 1999-2009</i> (Sten Kaalø)	287
Werther, Steffen: <i>SS-Vision und Grenzland-Realität. Vom Umgang dänischer und 'volksdeutscher' Nationalsozialisten in Sønderjylland mit der 'grossgermanischen' Ideologie der SS (René Rasmussen)</i>	326

STEDFORTEGNELSE

Abild 178f	Ballum 172ff	Bylderup 190
Abkær Mose 86	Bedsted 179	Bylderup-Bov 189, 216, 225
Adsbøl 209, 253	Bevtoft 211	Bøffelkobbøl 133
Agerskov 147, 172ff, 298ff, 324*	Birkelev 97ff	Bådbøl-Ballum 206
Als Sund 284	Bjærndrup 257	Christiansfeld 196, 283
Altona 25, 296ff, 303ff, 332	Blans 244, 284, 322	Daler 172ff
Arnum 187ff*	Blansgård 244ff*, 292	Dalsgård 204
Arrild 179, 192, 321	Blommeskobbøl 212	Danevirke 40, 93, 322
Askfelt 319f*	Bocknis 260	Dybbøl 145, 251
Augustenborg 80, 212, 253f, 278, 283	Bojskov 253f, 284	Dybbøl Banke 133
Augustenborg Slot 284	Bolderslev 6f, 71, 230	Døstrup 172ff
Augustenhof 44, 212	Bov 208	Egen 212
Avnbøl 246f, 267	Bovrup 271	Egernsund 203
Avnbølgård 246ff, 292	Branderup 179, 190, 210	Eggebæk 99
Avnbøllund 248ff, 267ff*	Brede 172ff	Eggebæk Plantage 97*
Ballebro 284	Brede Å 96	Ellum 178
Ballegård 241ff*, 281ff*, 292	Bredebro 172ff, 212	Emmerlev 172ff
	Bredsted 71	Emmerske 172
	Broager 109, 212, 248f	Ensted 212
	Broderup 100	Esbjerg 123ff*, 190
	Brøns 96ff, 172ff	

- Farris 83f
 Farrisrov 83ff*
 Farup 83
 Felsbæk Mølle 257
 Felsted 209, 247, 258ff,
 266ff, 275
 Fiskbæk 275
 Fjersted 187ff
 Flensborg 26ff*, 54, 57,
 80, 131, 149, 163ff*,
 187f, 204ff, 220, 223ff,
 256, 274ff, 296ff, 323*,
 325*
 Flensborg Fjord 69,
 204ff*, 226, 227*, 229,
 230
 Fovslet 257
 Frifelt 178f, 188ff
 Frøslev 6f, 126ff*, 148,
 208,
 Frøslevlejren 126 ff*,
 148, 210
 Fæsted 102
 Fæsted Plantage 97
 Fårhus 126ff*, 148
 Gammalgård 244, 259,
 270
 Glimbækdal 26
 Glücksborg 250ff, 292
 Glücksborg Slot 249
 Gottorp 255, 275
 Gram 182, 187ff*, 328
 Gram Å 83
 Grøngrøft 255ff*, 277
 Gråsten 57, 80, 100ff,
 203ff, 209, 223, 251ff,
 262, 281, 292, 312,
 314
 Gråsten Skov 102*
 Guderup 71, 321
 Gånsager 191f, 321
 Gåsblok 192
 Haddeby Nor 40
 Haderslev 29, 62, 69, 71,
 80, 84, 86f, 123, 129ff*,
 145, 147, 153*, 160,
 174ff, 188f, 221, 228*,
 229, 230, 236, 283f,
 301
 Haderslev Fjord 4, 7
 Hamborg 24f, 123, 240,
 262f, 276, 298, 303ff,
 332
 Hanved 187
 Harreby 5
 Harres 5
 Harreshøj 5
 Harreslev 226
 Hatsted 69
 Havnbjerg 45ff*
 Havneby 70*, 179
 Hedeby 1*, 8ff*, 40
 Hejls 212, 322
 Hellerup 62ff*
 Hellevad 209f*
 Hellevadgård 244
 Hohenwarte 213*
 Hoherdamm 304
 Hokkerup 260
 Holbøl 208, 260
 Hollingsted 40
 Holm 44ff*
 Holsted 190
 Hoptrup 212
 Hostrup 172ff
 Hostrupskov 260
 Husum 220, 315ff*
 Hygum 97
 Høllerskov 191
 Høje Kolstrup 135ff*
 Højer 69, 80, 172ff, 213
 Højst 172ff
 Hønning 192
 Hønning Plantage 95
 Hørup 19ff, 210
 Høruphav 23ff*, 80, 147
 Jardelund 226
 Jegerup 211
 Jejsing 179
 Jels 80, 83f
 Jernved 181
 Juhlslund 260
 Kalby 96
 Kalvslund 83
 Ketting 24
 Kiding 253, 277
 Kirkeby 187
 Kirkeby Plantage 120
 Kiskelund 100
 Klipleve 210, 322
 Kloppenborglund Plan-
 tage 101
 Kløjning 192
 Knivsbjerg 127, 227f
 Kongeåen 83, 95ff, 129,
 296
 Kongsmark 179
 Krammark 250
 Kruså 100, 151*
 Kværs 97ff, 203ff, 256ff
 Kværs Hede 97
 Kværs Ladegård 255ff
 Kværs Plantage 97
 Kvæbsmark 44
 Ladkærgård 247
 Lakolk 179
 Lambjerg 21ff
 Langeskærlund 246
 Langesø 52
 Lavensby 49
 Lovrup 95
 Lundtoftbjerg 210
 Løgumgårde 192
 Løgumkloster 99,
 103ff*, 150*, 172ff,
 192, 200*, 214
 Løjt Kirkeby 156, 183ff*
 Løjt Land 156*, 164
 Løjt Sogn 314
 Majbøl 21
 Midtsø (Jels) 93
 Mintebjerg 21
 Mjang 21ff
 Mjels 44ff*
 Mjelsgård 245, 266
 Munkemølle 69, 257
 Mürwik 26
 Mysunde 55, 80
 Møgeltønder 30, 173ff
 Mølby 97
 Møllebjerg 96
 Neustadt 322
 Nibøl 174
 Nordborg 15ff*, 44ff*,
 80, 160, 209f, 250,
 257, 292
 Norderoogsand 321
 Ny Frederikskog 213
 Nybøl 208f*
 Nydam 322

Nydam Mose 94	265ff, 271, 274ff*, 281ff*	Tumbøl 256ff
Nørre Løgum 172ff		Tvismark 179
Obbekær 190	Skrandisgård 246ff	Tvismark Plantage 120
Oksbøl 44ff*	Skrydstrup 219	Tønder 29ff*, 66f, 70f, 80, 108ff*, 147f*, 172ff*, 187, 209, 216ff*, 229, 230, 231, 260, 288, 298ff, 332
Oksenvad 97ff	Skærbæk 96ff*, 172ff, 187ff*, 321	Tønning 226, 297*
Oksenvad Hede 97	Slesvig 8ff, 40, 54ff*, 80, 226, 297, 318	Uge 247
Oksenvad Skov 97	Slien 40, 54f, 319	Ullemølle 188ff
Ornum 248ff, 265ff	Snogbæklund 248f*	Ullerup 244ff, 265
Over Jerstal 189	Solvig 71	Ullerupgård 248f
Padborg 70, 95, 150, 217, 322	Sommersted 69, 84	Ulleruplund 188
Philipsborg 250ff*	Sottrup 248	Vamdrup 70, 83
Pøl 44ff	Sottrupskov 322	Vanderup 226
Ravsted 101, 181	Spandet 187ff	Varnæs 248ff, 260, 265ff*
Rejsby 179	Spandetgård 187*	Vedbøl 147*
Renbæk 192	Starup 4*, 94*, 211f	Vejen 189f
Rendsborg 275, 307f	Stensbæk Plantage 95	Vester Linder 213
Rens 69, 100	Stevning 44ff	Vibøge 4
Rens Hedegård Plantage 99ff	Stollig 140, 186*	Visby 172ff
Ribe 40, 175ff, 187ff	Stoltelund 69	Vodder 96, 192
Ribe Å 83	Stubbæk 203ff, 212	Vojens 4ff, 182, 188f, 208
Rise Hjarup 140	Sundevad 100ff, 208*, 241ff*, 265ff, 280, 281ff, 292	Vonsbæk 6f
Rise Skov 140	Svenstrup 44ff	Vonsmose 6f
Roager 187ff	Sydfald 322	Vråby Plantage 120
Roost 210	Sød 179	Vaarbjerg 255
Rudbøl 179	Søgård 145, 244ff, 255ff, 270, 281f, 292	Øster Lindet 83f
Rungholt 274, 322	Sølsted 179	Øster Løgum 301
Ryd Kloster 292	Sønderballe 68, 212	Øster Åbølling 188
Rødning 83, 181, 188, 214	Sønderborg 17, 57, 68f, 69, 73*, 80, 121*, 129ff*, 145ff, 147, 152*, 160, 163ff*, 175, 221, 222ff*, 229, 230, 244ff, 283f, 296, 314	Østerholm 244
Røde kro 147, 190, 209f*	Sønderborg Slot 147, 246, 267	Aabenraa 41*, 57ff*, 64, 71f, 80, 95, 116, 130f, 135ff*, 160, 163ff*, 174ff, 184f, 190, 203ff, 210f*, 218, 221, 223f, 229, 231*, 240, 247, 253, 269, 274ff, 283f, 296ff, 314
Rømø 81*, 120*, 175ff	Tinglev 69, 99f, 150, 187, 228	Åstrupgård 279
Rømø Havn 70f*, 149, 231, 322	Tirslund 6	Åved Plantage 161*, 200
Rønhave 245	Tiset 6, 190	
Rønshoved 204	Toftlund 71, 147, 172ff, 187ff, 211, 322	
Sandager 204ff	Treene 40	
Sandbjerg 244ff, 285, 292		
Sandet 322		
Skelde 248		
Skeldegård 212, 248ff		
Skibelund Krat 99		
Skodborg 83		
Skodsbølgård 250		
Skovbølgård 244ff,		

* = billede

Matr. nr. 6be

I 153

Karakter: **REV.**

Akt: Skab U. nr. 694

Ejerlav: <u>Tåstrup Valby by, Tåstrup Nykirke</u>				Navn:			
Matr. nr.	Høftkorn Tå. Sk. R. A.B.	Bemærkninger	Nr.	Lyst: (ejendoms- skilt)	I. Ejendomsret	Købesum (ejendoms- skilt)	Bemærkninger
<u>36/187</u> <u>1967</u> <u>1605</u>	<u>0 0 0 1/2</u> <u>665</u> <u>60 m</u>	<u>Il. lhm. str. 11/7 1972</u> <u>fast areal til off. vej</u>	<u>1</u>	<u>24/2</u> <u>1945</u> <u>1787</u> <u>296</u> <u>196</u> <u>(6789)</u>	<u>Skide til fab. Alfred P.</u> <u>Dannestoe, Fastinge,</u>	<u>38000</u> <u>(3000)</u>	
<u>36/187</u> <u>1967</u> <u>1605</u>	<u>del om bebyggelse, vej, skov</u> <u>og in. samt areal og aff. pikt.</u> <u>(0-634)</u>		<u>2</u>	<u>31/10/72</u> <u>6720</u>	<u>Marie Christens Dannes-</u> <u>bo</u>	<u>(460.000)</u>	
<u>36/187</u> <u>1967</u> <u>1605</u>	<u>del om vandløb</u> <u>0-634</u>		<u>3</u>	<u>30/10/72</u> <u>6721</u>	<u>Tage Dannesbo, Hase</u> <u>hustru og 3/4 med P.</u> <u>Dannesbo.</u>	<u>(420.000)</u>	
<u>3</u> <u>1956</u> <u>1715</u> <u>1712</u>	<u>del om omringsareal</u> <u>(0-631)</u>						
<u>4</u> <u>24/2</u> <u>1967</u>	<u>off. lhm. str. er der optaget areal</u> <u>til off. vej</u>						
<u>5</u> <u>5/11/72</u> <u>1560</u>	<u>del om fælles brandmurs</u> <u>med 6 ax</u>			<u>skat</u> <u>A.G. 259</u>			
<u>6</u> <u>1/12/72</u> <u>1722</u>	<u>foreløbig ekspropriations fortegnelse</u> <u>vedr. afståelse af arealer til udslettelse</u> <u>af "Valbyvej" (K 453)</u>			<u>1/2-1972</u> <u>(17282)</u> <u>aflyst</u>			
<u>7</u> <u>11/2</u> <u>1967</u> <u>1605</u>	<u>byplanvedtægt nr. 19</u>	<u>T-543</u>					

Et typisk eksempel på et omskrevet tingbogsblad er bladet for ejendommen matr.nr. 6be Tåstrup Valby by, Tåstrup Nykirke, hvor de aktuelle oplysninger blev overført til et nyt tingbogsblad i 1982.

udtagne skødegenparter eller genparter af adkomst- og servituddokumenter. Disse genparter er løbende blevet afleveret til Statens Arkiver, men der har i sagens natur været tale om aflevering af udtagne dokumenter, og derfor er ikke alle dokumenter henlagt på en systematisk måde.

Samtidig med digitaliseringen af tingbøgerne blev alle stadig aktuelle dokumenter fra akthæfterne skannet, og de findes nu i digital version på hjemmesiden www.tinglysning.dk.

Som hovedregel er der afleveret udtagne skødegenparter frem til begyndelsen af 1990'erne, men flere retskredse har afleveret sådanne dokumenter helt op til 2000-2007.

Der er således ikke væsentlige mangler i det materiale, som belyser køb, salg og pantsætning af ejendomme i Danmark i det 20. århundrede, og det vil derfor stadig være muligt at skrive ejendomshistorie eller lave lokalhistoriske undersøgelser. ■

Således forgår verdens herlighed

Af Kim Furdal

DET ER GLÆDELIGT, at hovedparten af de omskrevne tingbogsblade i Sønderjylland viser sig at være blevet bevaret ved tinglysningen i Hobro. Det havde nok været en fordel, hvis retten i Sønderborg, tinglysningen i Hobro og Landsarkivet i Aabenraa vidste dette, da jeg i sin tid kontaktede institutionerne. I alt fald retten i Sønderborg har over for mig den 27. februar i år i en e-mail konstateret: "Desværre er tingbøgerne destrueret i 2012". Nu viser det sig så, at det heldigvis kun er de udskrevne tingbogs-

blade fra Gråsten retskreds, som ved en fejltagelse er blevet kasseret.

At de afleverede skøder skulle være systematisk afleveret er meget teoretisk og har ikke hold i virkeligheden. De ligger nydeligt ordnet på Landsarkivet i Aabenraa, og sammenholder man navnene på skøderne, som jeg har gjort for Løjt Sogn, er man slet ikke i tvivl om, at der er huller og til tider betydelige huller. Sic transit gloria mundi (således forgår verdens herlighed). ■

Spøgelset på diget

For 125 år siden udkom Theodor Storms novelle: 'Skimmelrytteren'

Af Christian Demant

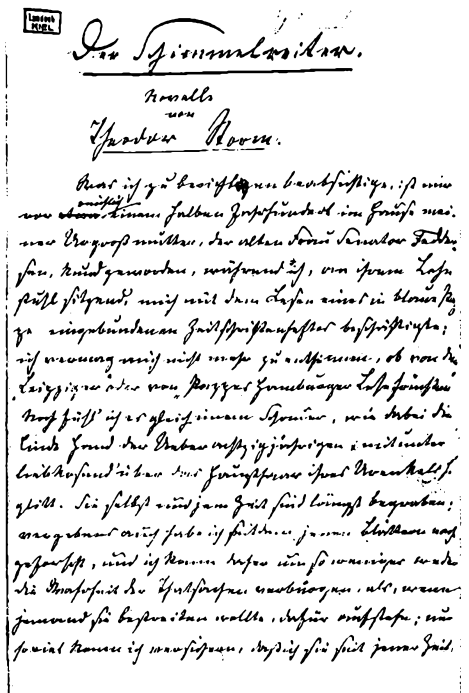
I 2013 er det 125 år siden, at den vestslesvigske forfatter Theodor Storm udgav sin novelle 'Skimmelrytteren' (på tysk 'Der Schimmelreiter'). I den anledning bringer vi her en artikel om Storms hovedværk af præsident i præsidiat for Theodor-Storm-Gesellschaft Christian Demant. Selskabet, der har til huse på Storm-museet i Husum, kan findes på adressen www.storm-gesellschaft.de. Artiklen er oversat fra tysk af Lilian Matthes.

DER HÆNGER ET TRYK af Johann Heinrich Füsslis (1741-1825) berømte maleri 'Der Nachtmahr' (Maredridtet) ved siden af ovnen i stuen på Theodor-Storm-museet i Husum. Det er fra 1790 og hang også ved siden af ovnen i Storms barndomshjem, hvor det spredte skræk og rædsel, som han selv skriver i sine selvbiografiske noter. Billedet viser en elegant, hvidklædt kvinde, erotisk henslængt, sandsynligvis sovende. På hendes bryst sidder en sær lille djævel, en gennemsigtig dæmon (en mare), og bagved hende kigger et transparent hoved af en skimmel med store, glødepæreagtige øjne ind. Som Storm skrev i sin novelle 'En bekendelse', var Füssli den første tyske kunstner, der "formåede at fremstille det uhyggelige". Hvad er det

Den første side af Theodor Storms manuskript til 'Der Schimmelreiter'.

præcis, Storm syntes var så fascinerende ved Füsslis billede? For at forstå dette, må man se nærmere på Storms eget værk, frem for alt hans mest betydningsfulde skaberværk.

'Skimmelrytteren' var Theodor Storms sidste og vigtigste bidrag til den epoke i litteraturen, der benævnes realisme. Det er en slags dannelsesroman, der følger en tidlig homo faber, men samtidig en realistisk gyserfortælling, der eftertrykkeligt stiller spørgsmålstejn ved, hvad man almindeligvis kalder for 'realitet'. Selve novellen opstod også på baggrund af

et slags bedrag. I 1885 begyndte Storm med det indledende arbejde til 'Skimmelrytteren', og et år senere kunne hans læge diagnosticere alvorlig kræft i maven hos Storm. Han blev ramt af depression og var ikke i stand til at skrive videre. Hans bekymrede familie arrangerede derfor en skinundersøgelse hos lægen, som udtalte, at det alligevel kun var en godartet svulst. Det gjorde Storm i stand til at fortsætte sit arbejde og fuldende sit mesterværk på trods af voldsomme mavesmerter.

I sit sidste dagbogsnotat fra den 29. juni 1888 omtaler han, at den sidste del af honoraret for fortællingen er blevet udbetalt i forbindelse med et fortryk, der udkom i tidsskriftet 'Deutsche Rundschau'. Selve den første bogudgave nåede Storm aldrig at se.

'Skimmelrytteren' udkom for 125 år siden midt i en tid, der var præget af politiske, kulturelle og samfundsmæssige brydninger på tærsklen til det moderne gennembrud. I Tyskland er det 'Drei-Kaiser-Jahr' (Det Tyske Kejsrige havde indenfor samme år tre kejsere). Den sidste kejser på tronen blev Wilhelm II, som fører Tyskland ind i Første Verdenskrig i 1914. Det er også det år, hvor man i den lille belgiske by Spa vælger den første 'Miss World' (iført takkelig badedragt), og året hvor Gerhart Hauptmanns naturalistiske novelle 'Bahnwärter Thiel' (da. 'Banevogter Thiel', 1895) udkommer. På den anden side af den dansk-tyske grænse arbejder Herman Bang på sin impressionistiske fortælling 'Tine'. I Berlin skriver Theodor Fontane på sit sene værk,

'Der Schimmelreiter'. Oliemaleri af Alex Eckener 1941.

Foto: Theodor-Storm Museet, Husum.

Theodor Storms hus, som det ser ud i dag, og hvor Theodor-Storm selskabet holder til.

Thomas Mann må for anden gang gå en klasse om i Lübeck, og i Prag starter en seksårig, smalbrystet Franz Kafka på Deutsche Knabenschule.

Da Storm skrev novellen 'Skimmelrytteren', var han dødssyg. Men fortællingen overskygger alle hans andre prosaværker, både hvad omfang, dramatik og kompositorisk kraft angår.

Der er elementer i fortællingen, der peger frem mod det moderne genembrud, og det er her, den seneste tids Storm-forskning har lagt sit fokus. Det er både de litteraturpsykologiske, poetologiske og mediehistoriske perspektiver, der er interessante. Topografisk har Storm anbragt dette fortælleeksperiment på grænsen til realismen i en markant 'grænseregion' mellem natur og kultur, nemlig det nordfrisiske kystlandskab, hvor land og hav mødes. Her mødes også to grundholdninger til naturen: den oplyst-mytiske og den moderne-rationelle. Storm evner at skabe en rammefortælling i flere lag, og han formår at fremstille de to holdninger stående uforløste overfor hinanden i al deres dobbelttydighed. Det er fortællingen om den overmenneskelige digegreve Hauke Haien, der kæmper

Foto: Theodor-Storm Museet, Husum.

mod det tilbagestående landsbysamfund. Det er en skildring af det rationelles kamp mod overtroen og er samtidig en iscenesættelse af, hvordan en anden verden trænger ind i vores.

Skildringen af en dobbeltverden (som det i dag kendes f.eks. fra filmen 'Black Swan') er foruroligende. Det er den samme virkning, der ses i Füsslis maleri 'Mareridtet', og det er foruroligende, fordi skildringen trænger dybt ind i de forskellige bevidsthedslag og uløseligt forbinder virkeligheden med det uvirkelige, drøm med realitet og knytter den indre og ydre verden sammen. ■

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Den 13. september faldt der dom ved delstatsforfatningsdomstolen i Slesvig, at SSW er et dansk mindretalsparti, der har krav på fritagelse for spærregrænsen. Dommen er et af emnerne i avis-spalterne, der her kommenteres af H.E. Sørensen. Synspunkter i Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

Mindretalsparti?

Allerede i foråret havde det borgerlige tyske parti CDU's ungdomsorganisation Junge Union bebudet en rets-sag med det formål at fratage Sydslesvigsk Vælgerforening (SSW) sin særstatus som mindretalsparti med dispensation fra den tyske valglovs 5 pct. spærreregel. Påstanden var, at i og med at SSW også opstiller uden for Sydslesvig, er det et almindeligt regionalt parti og kan derfor ikke opnå mindretalsdispensation for mere end ét mandat. Ved sidste valg fik SSW tre mandater og indgik i regeringssamarbejde med Socialdemokraterne (SPD) og De Grønne. Til sammen havde de et flertal på kun ét mandat. Det var nok det, der var en torn i øjet på de unge CDU'ere, som man vist roligt kan anse for at være sendt i byen for partiets ledelse. For hvis SSW blev fradømt de to mandater, ville det betyde, at CDU og det liberale FDP igen fik flertal og dermed kunne vælte regeringen.

Sagen vakte ikke ringe opsigt, også i Danmark, hvor redaktør Poul-Erik

Thomsen fandt, at det var "beskæmmende" for CDU, at de "ikke har taget afstand fra de unges aktion". For "hvis de unge CDU'ere får medhold ved domstolen, vil det være i strid med de ellers nærmest hellige skrifter i København-Bonn-erklæringerne" (JV, 4/7).

Dommen faldt ved delstatsforfatningsdomstolen i Slesvig 13. september, som pure afviste Junge Unions påstande, således at SSW anerkendtes som det danske mindretals parti og dermed var fritaget for spærregrænsen. Kravet om, at kun det ene af partiets mandater er omfattet af denne dispensation, blev afvist af fire af rettens syv dommere. Dermed er SSWs tre mandater fuldgyldige medlemmer af landdagen (Fl.A., 14/9).

SSW's formand, Flemming Meyer, var naturligvis tilfreds med kendelsen, men var samtidig bitter over, at man ved at rejse sagen overhovedet havde sået tvivl om de danske og frisiske mindretals legitimitet og rettigheder i henhold til København-Bonn-erklæringerne og de tyske love (Fl.A., 14/9).

I modsætning hertil mente professor Steen Bo Frandsen fra Institut for Grænseregionsforskning, at SSW "har ændret sig hen over årene og er nu gået ind i regeringssamarbejdet. SSW er derfor ikke længere det klare mindretalsparti, som det var engang, og det provokerer deres politiske modstandere. De er bestemt ikke neutrale i forhold til de politiske

blokke og har i øvrigt også mange tyskere, der stemmer på dem". Han syntes derfor, at "det havde været et relevant spørgsmål at rejse, selv om domstolens afgørelse ikke kom bag på ham" (JP, 14/9).

Poul-Erik Thomsen mente, at hvis en dom ramte Sydslesvigpartiet, kunne det "på sigt få konsekvenser også for Slesvigsk Parti. Det har nogle observatør-betingelser, som i givet fald kan komme i fare, og det gælder også sekretariatet på Christiansborg" (JV, 14/9). Så galt gik det ikke. Og det ville nok heller ikke have været rimeligt, selv om en tysk domstol skulle blæse på ånden og bogstaven i mindretalsaftalerne.

Askfelt-sagen

På sit ordinære møde i august besluttede kommunalbestyrelsen i Askfelt ved Slien at afvise en opnormering af den danske børnehave fra 30 til 40 børn, som allerede var tilmeldt. I stedet besluttede kommunen at sætte normeringen ned til 20 børn fra næste år, fordi det kneb med at fylde den tyske børnehave op (Fl.A., 6/8).

Det fik chefredaktør Bjarne Lønborg til ganske behersket, men umis-

forståeligt at pointere, at "det er et grundfæstet princip i delstatens mindretalspolitik, at det skal være muligt for dansksindede at vælge danske institutioner i Sydslesvig, hvis de anser det for at være bedst for deres børn. Det bør både kommuner og amtsdistrikter have for øje i stedet for at forsøge at omgå den ligestillingsret, der efterhånden er blevet genskabt efter den foregående delstatsregerings mislykkede forsøg på økonomisk at sindelagsdiskriminere mindretallets skoler" (Fl.A., 6/8). Samtidig rejste Jette Waldinger-Thiering (SSW) sagen i Landdagen i Kiel (Fl.A., 8/8). Det udløste en øjeblikkelig reaktion i Askfelt, hvor borgmesteren fik kolde fødder og hasteindkaldte til et møde mellem de involverede parter (Fl.A., 9/8). Derefter besluttede kommunerådet på et ekstraordinært møde at anbefale en opnormering af børnehaven til 40 børn (Fl.A., 15/8).

Landdagsmedlem Flemming Meyer, SSW, var ikke overrasket over udfaldet af sagen ved delstatsforfatningsdomstolen, men også bitter over, at man rejste tvivl om mindretallets rettigheder.

EU og mindretal

EU-forfatningen giver mulighed for, at man ved at samle en million underskrifter til støtte for et krav kan rejse sagen for Kommissionen. På den måde ville Unionen af Europæiske Folkelag tvinge EU til at beskæftige sig med mindretalenes rettigheder. Men inden underskriftindsamlingen var gået i gang, blev sagen afvist med den begrundelse, at mindretalsforhold slet ikke hører under Kommissionen. Det fik den socialdemokratiske EU-parlamentariker Christel Schaldemose til at bebude et spørgsmål herom til Kommissionen. "Mindretallene må være en sag, som EU skal tage op", sagde hun (Fl.A., 19/9).

Mindretallene er direkte nævnt i Lissabontraktaten, og i København-

kriterierne for optagelse af nye lande i EU stilles krav om sikring af mindretal, ligesom der er rejst et initiativ til fordel for romaerne inden for unionen. Derfor fandt også formanden for Folketingets Europaudvalg, Eva Kjer Hansen (V) fra Aabenraa, afvisningen absurd: "Beskyttelse og respekt for mindretal er en del af vores værdigrundlag og burde være en helt naturlig del af EU's arbejde. Vi stiller i forvejen skrappe krav til nye medlemslande om, at de skal beskytte deres mindretal, men når det kommer til de gamle medlemslande, afviser Kommissionen at blande sig. Det giver ingen mening", sagde hun og kaldte det "mangel på respekt for de cirka 10 pct. af EU's borgere, der tilhører de mange mindretal" (Fl.A., 26/9).

Askfeld danske børnehaven kom pludselig i søgelyset, da kommunalbestyrelsen nægtede at opnormere den til 40 børn, som var tilmeldte, for i stedet at nednormere den til 20 børn. Senere kom kommunalbestyrelsen på andre tanker. Børnehaven holder til på skolen, som ses her.

Foto: Kim Furdal.

Mindretalsskoler

I de danske skoler i Sydslesvig blev der i år indskrevet 608 nye elever, hvilket er en fremgang på 52 (9 pct.) i forhold til sidste år, og i de tyske skoler i Sønderjylland er der 126 nybegyndere, hvilket er seks (5 pct.) mere end sidste år. Det samlede antal elever i de tyske skoler er dog faldet fra 1.241 til 1.218 (2 pct.), mens der i de danske skoler nu går 5.738 elever mod 5.675 sidste år - en fremgang på 1,5 pct.

Dialekt og identitet

Sidst i august blev der afholdt 'verdensmesterskab' i Synnejysk i Guderup. Her gik førstepladsen til Marie Hessen fra Als, mens Jens Beier Clausen fra Rømø blev nr. 2 (Fl.A., 3/9).

"Dialekterne har et psykologisk formål. De markerer, hvor man kommer fra, og hermed også hvem man synes, man er. Der er en tydelig sammenhæng mellem, hvor meget dialekt, man taler, og hvor tilknyttet man er til sin hjemegn", sagde lektor Asger Gudiksen fra Københavns Universitet (JV, 1/9). Hendes kollega, Malene Monka fra Nordisk Forskningsinstitut, tilføjede, at "sønderjyderne har en sproglig bevidsthed, som man ikke ser andre steder i Jylland. Her er det normalt at tale sønderjysk med familie og venner fra området, men rigsdansk med andre" (JV, 1/9).

Det er sikkert af samme grund, at mindretalsrådgiver ved regeringen i Kiel, Renate Schnack, går ind for, at børnene i delstatens skoler i højere grad skal lære plattysk. Det er "et selvstændigt sprog og ingen dialekt, som mange tror", sagde hun og påpegede, at der er en ganske stor aktivitet inden for plattysk teater og film.

Naturen

Angreb fra ulve på får i det vestlige Sønderjylland har vakt stærkt blandede følelser. I fire tilfælde er får blevet skambidt nær Arrild og Gånsager ved Skærbæk. En undersøgelse viser, at der er tale om ulvebid, og at to får fra Gånsager er bidt ihjel af den samme hanulv. Det har fået foreningen Dansk Fåreavl til at kræve, at ulvene fanges og "sendes hjem" (JV, 7/9). En mere rabiat og måske også mere effektiv - og billigere - løsning ville det være at give jægere tilladelse til at skyde ulvene. Også selv om miljøminister Pia Auken har sagt, at hun er "lykkelig for, at ulven er tilbage i den danske natur". - Måske skulle man udsætte et par stykker i Ørstedsparken?

Også fiskerne føler sig ramt af en fredning, idet antallet af sæler nu er vokset så meget, at de i stor udstrækning ødelægger fangsten i net og ruser. Der er derfor stillet forslag om at tillade jagt på sæler, men foreløbig er en sådan dispensation ikke blevet givet. Derimod er antallet af skarver, som for få år siden blev anset for en betydelig plage, faldet drastisk - vistnok uden påviselig årsag. På en eller anden måde regulerer naturen sig selv.

Ekspertter fra UNESCO vurderer, om Vadehavet kan optages på listen over verdensnaturarv (JV, 22/8). Samtidig har højvaden Norderoogsand syd for grænsen i de sidste 14 år hævet sig så meget, at den nu udgør en ø på 15 hektar, der rager 3,50 meter over daglig vande. I 2012 registreredes her sæler, rugende fugle og adskillige slags insekter samt 49 forskellige planter. Øen er udlagt som reservat og må ikke besøges (Fl.A., 1/7).

Arkæologi

I løbet af sommeren er der foretaget betydelige udgravninger ved Danevirke, hvor porten ved Hærvejen er blevet frilagt af arkæologer fra Haderslev og Slesvig. Blandt de vigtigste opdagelser er en C14-datering af tørvemuren i den ældste vold til engang i 500-tallet, hvilket viser, at anlægget er omkring 200 år ældre end hidtil antaget (JV, 27/9). Udgravningerne er betalt af A.P. Møller-Fonden (Grænsen 4, 2013).

Kopien af Nydambåden blev indviet af prins Joachim og prinsesse Marie. Båden skal fremover stå i et nybygget bådeskur på stranden ved Sottrupskov (No., 20/8; JV, 21/8). Samtidig ønsker den tyske arkæolog Andreas Rau at øge kendskabet til bådens udgraver, Conrad Engelhardt (JV, 21/8). Fundene i og omkring Nydam godtgør, at en stamme sydfra omkring 200 e.Kr. har fordrevet de hidtidige indbyggere ('Over Jerstalfolket') fra området, oplyser arkæologen Per Ethelberg fra Haderslev Museum (No., 13/8).

Undersøgelser af kokekeramik fra stenalderen, fundet nær Neustadt i Holsten, viser, at man dengang anvendte forskellige krydderier, bl.a. hvidløg, i madlavningen (Fl.A., 22/8).

Et forskerteam fra det Geologiske Institut i Mainz har scannet vaderne omkring halligen Sydfald for at spore rester af den middelalderlige bebyggelse Runholt, der blev ødelagt under stormfloden 1362 (JV, 28/8).

Ved Hejls har amatørarkæologer fundet en betydelig møntskat fra Napoleonskrigenes tid. Yngste mønt er fra 1813 - det var det år, dele af Sydjylland var besat af russiske tropper (No., 30/8).

Erhvervslivet

Rekordhøsten bevirker, at Brdr. Ewers modtager 135.000 tons korn, hvilket er den største mængde nogen sinde. Samtidig oplyser firmaet, at man har 13 afdelinger i Danmark og en i Sydslesvig (JV, 4/9). - Der skal bygges et stort biogasanlæg nær Klipleve (No., 30/8). - Kartoffelmelsfabrikken i Toftlund har investeret 15 mio. kr. i nye anlæg forud for høsten (JV, 4/9). - Tønder Erhvervsråd bakker enstemmigt op om planerne for udvidelse af Rømhø Havn, der har været truet af fredningsbestemmelser (JV, 10/9). - Firmaet KH One Stop i Padborg fejrer 50-års jubilæum for forhandling af Thermo King køleanlæg (JV, 10/9). - Omlægninger inden for Danish Crown-koncernen kan betyde, at en betydelig del af de ansatte på slagteriet i Blans afskediges (JV, 18/9) - Danfoss' store ordrer på energieffektivisering i Kina kan bane vejen for andre danske virksomheder, der leverer 'grønne løsninger' og CO2-besparelser (JV, 25/9). - Sydbank præsenterer et halvårsregnskab med et overskud på 502 mio. kr. (JV, 22/8).

Tre markante erhvervsfolk, direktør Bent Jensen, Linak, formanden for Danfoss' bestyrelse Jørgen Mads Clausen, og bestyrelsesformanden i Foss, Peter Foss, advarer mod den høje arveafgift for privatejede firmaer, som i høj grad vanskeliggør generationsskifte (JV, 12/9).

Døde

Fhv. formand for Sprogforeningen, tidligere gårdejer Hans Schmidt, Sandet ved Arrild ('Den syngende bonde'), 92 år (JV, 26/7).

Fhv. skoleinspektør og skoledirek-

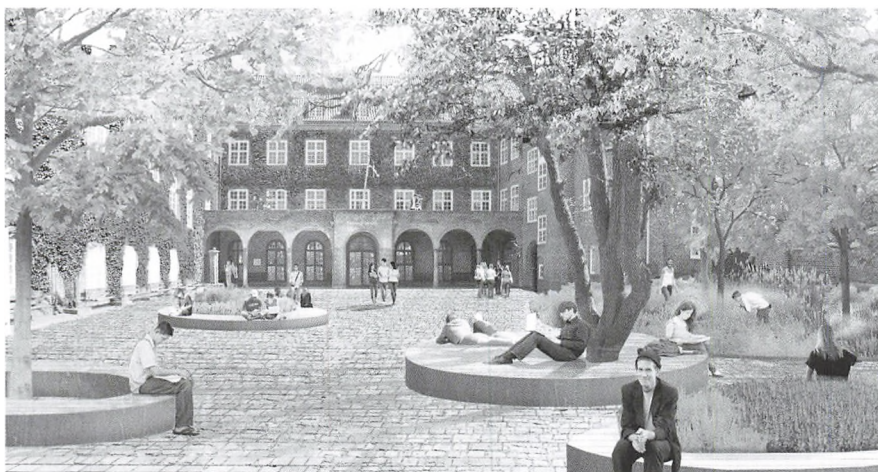

Foto: Flensborg Avis.

Takket være en stor bevilling fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond skal Duborg-skolen i de kommende år gennem en større renovering. Her ses Praksis-Arkitekternes plan for Duborg-Skolens nye skolegård, hvor der bl.a. skal skabes plads til blomster og sidepladser.

tør Ejlf G. Andersen, Skærbæk, 76 år (JV, 14/9).

Amtsformanden for SSW-Ejdersted 1976-2001 og en samlende skikkelse for det danske mindretal på halvøen, Peter Jacob Albert, Garding, 84 år (Fl.A., 17/9).

DAGBOG

1. juli: Der Nordschleswigers nye chefredaktør Gwyn Nissen tiltræder (No.).

2. juli: Den middelalderlige Grønnebro i Nørreskoven på Als styrter sammen (No.). - Vandtårnet i Højer skal restaureres (No.).

3. juli: En ung mand varetægtsfængsles for syv påsatte halmbrande på Haderslevveggen (JV).

5. juli: Kongestenen i Højer opsættes på sin gamle plads (No.).

8. juli: I Aabenraa afholdes ringridning med tattoo (JV). - Løgumkloster

Kirke skal restaureres for 31 mio. kr. (JV).

12. juli: Hasarderet kørsel på stranden på Rømø koster en ung mand livet (JV).

13. juli: På Renbæk statsfængsel tages første spadestik til en ny kirke (JV).

18. juli: Efterskolen Strand i Sønderborg går konkurs (No.).

20. juli: Duborg-Skolen i Flensborg skal gennemgå en større ombygning og istandsættelse (Fl.A.).

22. juli: Træskulptursymposiet i Højer afvikles for 21. gang (JV).

23. juli: Regentparret ankommer til Gråsten Slot (JV).

25. juli: Danmarks ældste boghandler, den 89-årige Ejvind Koch, Aabenraa, sælger sin forretning efter 52 år (JV).

26. juli: Istedslaget mindes i Flensborg (Fl.A.).

31. juli: Aabenraa, Tønder og Haderslev Kommuner fjerner ulovlige krav om mindst to døgnsoverhold i kom-

munen til udenlandske par, der kommer til byerne for at blive viet. (JV).

1. august: Motorvejsbroen over Kiekerkanalen ved Rendsborg bliver delvist lukket på grund af reparationer (Fl.A.).

2. august: Advokat Susanne Beck Nielsen, Hamborg, født på Grødebøl ved Haderslev, bliver dansk honorær konsul i Hamborg (JV, No.).

5. august: Den 20-årige Malene Riis Sørensen fra Haderslev kåres som Miss Danmark (JV). - 200 meter skyttegrav fra Anden Verdenskrig opdares i et kratområde ved Kruså (JV). - Ved en grusgrav nær Røde kro sker et stort jordskred (JV).

13. august: Mindretalssekretariatet på Christiansborg har eksisteret i 30 år (JV, No.).

14. august: Folketingsmedlem Jesper Petersen, (S, tidl. SF), Haderslev, bliver sit partis finansordfører og medlem af gruppeledelsen (JV). - Grænse-landsudstillingen finder sted i Sønderjyllandshallen (No.).

16. august: Domkirken i Haderslev skal restaureres (No.).

19. august: Opera på Grænsen afholdes i Byskoven i Tinglev og koncerten En søndag på Als i Augustenborg Slotspark (JV).

21. august: Biskop Marianne Christiansen, Haderslev, indstiller sin egen kandidat til et provsteembede imod et flertal i menighedsrådene. Kirkeminister Manu Sareen beslutter, at valget skal gå om (JV).

22. august: Det tyske mindretal får permanent tilladelse til at flage med det tyske flag ved Haus Nordschleswig (No.).

23. august: Den årlige Tønderfestival afholdes (JV, No.). - Kongelig Classic Regatta finder sted i Aabenraa, Sønderborg og Flensborg (JV).

29. august: Jernbanehøjbroen i Rendsborg bliver 100 år (No.).

31. august: Syddansk Universitet og Flensborg Universitet indleder et nærmere samarbejde (Fl.A.).

4. september: Den sydvestjyske Ven-

Menighedsrådet i Agerskov har besluttet at sælge den fredede præstegård opført omkring 1750. Andre har svært ved at se nødvendigheden i et sådant tiltag. Som det er blevet udtalt, "kan man ikke slæbe historien med over i et parcelhus".

Foto: Jørgen Toft Jessen.

Foto: Lars Salomonsen/Borderpress.dk.

Noahs Ark lagde i slutningen af september til ved kajen i Flensburg ladet med bibelhistorie. Her ses skibet, som på et tidspunkt har fået en jernbund.

strepresse (JydskeVestkysten) bliver selvstændig og overtager samtidig seks ugeaviser fra Berlingske Media, så firmaet nu ejer 19 lokalblade i området (JV). - Folketingsmedlem Mette Bock (Liberal Alliance) foreslås som formand for Grænseforeningen efter Finn Slumstrup (JV).

8. september: Der afholdes dragefestival på Rømhø strand (JV).

16. september: Flemming Meyer genvælges til formand for SSW med akklamation (Fl.A.).

19. september: Sønderjyllands Symfoniorkester fylder 50 år (JV). - Agerstov præstegård fra 1750 averteres til salg, da det er for dyrt for menighedsrådet at holde den ved lige (JV).

24. september: Der fremlægges omfattende planer for en fornyelse af Aabenraa Havn (No.).

25. september: Den nye overinspektør

på Sønderborg Slot, Carsten Porskrog Rasmussen, indsættes ved en reception (No., JV).

26. september: Udstillingskibet 'Noahs Ark' besøger Flensburg (JV, Fl.A.).

27. september: Den portugisiske kunstner Victor Ashs udsmykning af siloen på Haderslev havn afsløres (JP). - Det nedlagte Skandinavisk Instituts bibliotek på omkring 20.000 bind overføres fra Hamborg Universitet til Universitetsbiblioteket i Flensburg (No.).

28. september: En række 'entartete' skulpturer fra 1930'erne, fundet i jorden i Berlin, udstilles i Slesvig (Fl.A.).

Forkortelser

Fl.A.: Flensburg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Julekalenderkrimi

Kim Holm: 'Mysteriet på Slottet - en julekalenderkrimi'. Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot 2012. 126 sider, ill. Pris: 149 kr.

Sønderborg Slot er en imponerende gammel bygning med en spændende historie, der kan appellere til både børn og voksne. Det har inspireret forfatteren og fotografen Kim Holm til at lave en julekalenderhistorie med 24 kapitler, uden tvivl tænkt til oplæsning i familiens skød i december måned. Mange ingredienser er blevet blandet sammen: En kernefamilie med tre børn i alderen 10, 14 og 17, der harrevet en måned ud af kalenderen for at tage ophold på Sønderborg Slot. Spøgerier i riddersalen. Tyverier fra museets samlinger. Nissen på loftet. Udførlige historiske beskrivelser. Måske ville bogen have vundet ved en opstramning af stoffet. Den moderne familie er skildret meget traditionelt. Mor gør rent, bager æbleskiver og serverer varm kakao. Far sniger sig til at tjekke telefonbeskeder og arbejde med sin computer. Storesøster nærer romantiske drømme. Midterbarnet er en kæk dreng med teknisk snilde og en omfattende historisk viden erhvervet via Google. Lille søster er lidt tilbageholdende, men følger trop. Politiet holder sig pænt i baggrunden, mens børnene løser krimigåden med lidt nissehjælp. De historiske beskrivelser er udførlige, helt ned til årstal for renovering af orglet. Men, som der står i bogen, december er "en dejlig tid med sin helt egen charme", og en familie med 7-10-årige børn, der tidligere har besøgt slottet, vil nok kunne hygge sig med fortællingen.

De mange farveillustrationer er sjove kombinationer af fotografi og tegning. Bagest i bogen er der tekster og noder til en række sange. Teksterne er ret banale, men passer måske godt sammen med melodierne; desværre kan anmelderen ikke læse noder. Korrekturlæsningen lader meget tilbage at ønske; et enkelt eksempel: man våger sig ikke ud af de varme dyner.

Britta Bargfeldt

SS-vision og grænselandsrealitet

Steffen Werther: 'SS-Vision und Grenzland-Realität. Vom Umgang dänischer und 'volksdeutscher' Nationalsozialisten in Sønderjylland mit der 'grossgermanischen' Ideologie der SS'. Stockholm University, 2012. 371 sider. Pris: 150 sv.kr.

Nationalsocialisme er en kompleks størrelse. Ud fra en overfladisk betragtning skulle man måske synes, at det måtte være en smal sag for danske nazister i DNSAP, hjemmetyske nazister i NSDAP-N og rigstyske nazister i SS, NSDAP Gau-Slesvig-Holsten og Auswärtiges Amt at blive enige om sagerne. De hyldede vel den samme ideologi, ikke sandt? Men dér tager man nu grueligt fejl!

Den tyske historiker Steffen Werther har på Stockholms Universitet skrevet doktorafhandling (Ph.D.) om sammenstødet mellem SS' storgermanske ideologi og de to nationalsocialistiske partier i Sønderjylland, Frits Clausens danske nazister og Jens Møllers 'folketyiske' mindretalsnazistparti. Til stor fortrydelse og frustration i SS afviste begge nazipartier SS' storgermanske tanker - eller stillede sig i det mindste mistroiske an, for så vidt det gjaldt disse tankers mulige konsekvenser for Sønderjylland. For hvor ville grænsen i Sønderjylland forløbe i det kommende, germanske tusindårsrige? Jens Møller stræbte åbenlyst efter en grænse ved Kongeåen, mens Frits Clausen lidt mere dulgt nærrede drømme om et Danmark til Ejderen. Spørgsmålet om grænsens forløb var bestemt ikke lige så underordnet set fra Sønderjylland, som det tog sig ud set fra Berlin! Hos både dansk- og tysksindede nazister i Sønderjylland stod arbejdet for de nationale interesser højt over de overnationale teorier i det store, germanske folkefællesskab i det kommende tusindårsrige, som SS'erne havde på tegnebrættet. Det bestemte efter 9. april 1940 også begge gruppers forhold til besættelsesmagten, som tilmed var helt domineret af meget håndfaste, øjeblikkelige tyske udenrigspolitiske interesser, der ikke kunne tage større hensyn til SS' luftige fremtidsvisioner.

Men dette betød nu langt fra, at den storgermanske idé blev lagt på is af de to

indbyrdes konkurrerende sønderjyske nazipartier. Tværtimod forsøgte begge parter at fremme egne (nationale) interesser ved hjælp af storgermanske (overnationale) argumenter. Det er faktisk ret underholdende - og meget interessant! Frits Clausens DNSAP brugte allerede i 1930'erne aktivt den 'storgermanske' tanke i et forsøg på at assimilere det tyske mindretal i danskheden og argumentere imod de hjemmetske krav om grænserevision. Det havde han nogen succes med - men blottede til gengæld ved sin imødekommenhed over for den sønderjyske tyskhed en flanke, der gjorde ham sårbar over for beskyldninger fra mere traditionelle danske nationalister om selv at være 'halvtysk'. Det tyske mindretal og deres allierede, de traditionelt antidanske slesvig-holstenere, var helt fra begyndelsen noget mere forbeholdne over for den 'nordiske tanke' og fastholdt bestemt, at forudsætningen for venskab med danskerne måtte være en revision af den 'uretfærdige' grænse, der var blevet dem påtvunget i 1920.

Besættelsen af Danmark i 1940 forstærkede blot modsætningerne, og navnlig det tyske mindretal måtte gøre store krumspring for at bringe den storgermanske tanke i overensstemmelse med sine egne, nationale målsætninger. Frits Clausens DNSAP så tværtimod i ideologien en chance for selv at komme til magten - og derigennem også både sikre den dansk-tyske grænse og bibeholde en dansk selvbestemmelse (i modsætning til at blive et tysk protektorat eller blive underlagt et hårdt, tysk besættelsesregime). Denne dagsorden gjorde imidlertid DNSAP umulig i dansk indenrigspolitik og bragte desuden partiet i et modsætningsforhold til SS, der reagerede irriteret, når DNSAP forsøgte at hyppe sine egne dansk-nationale kartofler.

Steffen Werthers fortrinlige bog kræver et godt forhåndskendskab til både grænse-landets, besættelsetidens og Det tredje Riges historie. Men den kan varmt anbefales enhver, der vil have en dybere indsigt i hele det komplicerede spil om den dansk-tyske grænse i tiden mellem 1930 og 1945.

René Rasmussen

Nationalpark Vadehavet

Willy Johannsen, Carsten Gadgaard & Malte Frimann Runz: 'Nationalpark Vadehavet og byerne omkring marsklandet'. Forlaget Crex crex, Esbjerg 2012. 168 sider, rigt ill. Pris: 150 kr.

Ambitionen i nærværende bog er "en introduktion til Nationalpark Vadehavet og byerne omkring den. Om kendte såvel som mindre kendte oplevelser og seværdigheder i nationalparken og i byerne rundt om den. Og om en natur, som er uden sidestykke i Danmark". Med udnævnelsen af Nationalpark Vadehavet i 2010 er det en oplagt opgave, forfatterne har kastet sig over.

Bogen er disponeret med en generel intro til nationalparkens landskab og dyreliv. Herefter følger en gennemgang af øer og byer i og udenfor nationalparkens grænser, samt de seværdigheder her som forfatterne har valgt ud. Billedsiden er prioriteret højt, og det er også den del af bogen, der fungerer bedst. De fleste fotos er virkelig gode og viser nationalparken og byerne langs den fra deres bedste side.

Selvom forfatterne har villet inddrage kulturhistorien i bogen, banker deres hjerter tydeligt for naturen og dyrelivet. De inddagede marskområder, der med forfatternes egne ord "hører til Nationalpark Vadehavets mest udbredte landskabstype" tildeles to sider, mens sælerne får otte og fuglene mere end tyve sider. Og selvom undertegnede glæder sig over, at Højer Mølle har fået plads blandt attraktionerne, er det ikke helt klart hvorfor f.eks. Ribe Kunstmuseum ikke har fået det - eller Esbjerg Museum for den sags skyld?

Enkelte steder er formidlingen desværre også uklar. Således skriver forfatterne i forbindelse med de mange Ballum'er om gårde på værfter anlagt af frisere i 1300-tallet, mens det ikke nævnes med et ord, at Ballum'erne, som besøgende kan opleve i dag, er fine eksempler på den for Vadehavetsområdet typiske geestrandbebyggelse. Og det er en skam, når netop bebyggelsens placering i landskabet er en af nøglerne til at forstå det.

En bedre disponering og redigering af

En gang for længe siden, i Gram, levede en hval

Af Benjamin Ramassamy

Oversat fra engelsk af Mette Elstrup Steeman

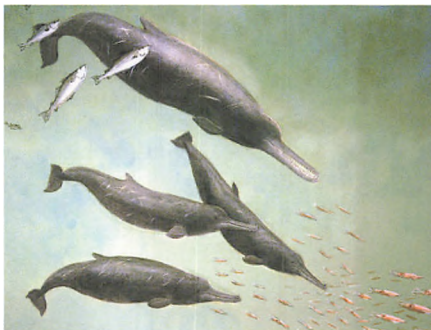
H EJ, JEG ER BENJAMIN RAMASSAMY fra Frankrig, en ny ph.d.-studerende ved Museum Sønderjylland, Naturhistorie og Palæontologi i Gram, og Statens Naturhistoriske Museum. Mit projekt handler om næbhvalernes evolution og især den viden, eksemplaret fra Gram Formationen kan bringe til vores forståelse af deres udvikling. Næbhvaler er den næststørste familie blandt hvaler med mindst 21 nulevende arter. Alligevel ved vi næsten ingenting om dem. Det er på grund af deres levevis. De er specialiserede i at dykke meget dybt for at søge føde. Det gør dem vanskelige at observere. Studier har vist, at familien var mere forskelligartet tidligere, både i antal arter og forskel på kropsformen. Men gruppen var allerede tidligt i dens historie specialiserede til at lave de dybe dyk.

Onsdag den 9. april 1986 blev endnu en hval fundet i Gram Lergrav. Det tog fire dage at grave den ud, og den er blevet bestemt til at være en næbhval. Dette fund er særligt interessant. I denne periode (for ti millioner år siden) lå denne del af Danmark under vand. Men havdybden her var lavere end der, hvor næbhvaler lever i dag. Hvorfor fandtes et medlem af en dybt dykkende familie her? Det er et af de spørgsmål, jeg ønsker at besvare. De

knogler, der danner snuden er kraftigt forbenet, og det har været antaget, at denne tilstand er en tilpasning til dybe dyk. Men det er også til stede i næbhvalen fra Gram. Funktionen af den tætte knogle var nok mere kompleks end tidligere antaget, og jeg forventer at finde svar på, hvad funktionen var i materialet, jeg studerer.

Dette er et vigtigt stykke arbejde for bedre at forstå udviklingen i næbhvalernes levevis. Det tilføjer også ny viden om den sønderjyske fossile fauna: Gram Lergrav har allerede afsløret sin rigdom med fund af flere særegne arter. Det er vigtigt at bevare og beskrive fossilerne. Palæontologi giver muligheden for at studere morfologiske forandringer gennem tid. Denne information er kun tilgængelig for os igennem fossilerne. Det er en anden måde at forstå næbhvaler i dag. Ved at forstå hvordan deres udvikling blev påvirket af miljøforandringer gennem tiden, kan vi underbygge forudsigelser om, hvordan de vil påvirkes i fremtiden.

Palæontologi er ikke kun for videnskabsfolk: Alle kan deltage. Det gør det til en nydelse at arbejde i Gram. Her kan jeg se, at folk er nysgerrige og interesserede i hvalen, der levede i Sønderjylland for ti millioner år siden. ■

Arkæologi Haderslev

1. dec. - 29. dec. 'Alle de søde små nisser' - 14 små juletableauer med nissernes gøren og laden før der kan holdes jul. Værker af keramikeren Lone Pedersen.

Kulturhistorie Aabenraa

Fra 9. juni 'Mellem land og vand' - De sønderjyske havne. Ny permanent udstilling.

17. nov. - 14. sep. 2014 'Æ kyst' - Sønderjylland og Kina.

Kunstmuseet Brundlund Slot

14. sep. - 19. jan. 2014 'Lucky Pieces' - Mette Winckelmann.

Sønderborg Slot

Fra 24. jun. 'Sønderjylland under tysk styre 1864-1920'. Ny fast udstilling.

16. nov. - 6. jan. 2014 'Christian IX - Europas svigerfar'.

29. nov. - 2. mar. 2014 'Opbrud/Opgør. Mindretalsliv i det dansk-tyske grænse-land 1945-1948'.

Fra 1. dec. '1864 i filatelen' - Filateliudstilling.

Kulturhistorie Tønder

6. jun. - 21. apr. 2014 'Tradition og fornyelse' - Kniplersken Inge Wind Skovgaard.

Kunstmuseet i Tønder

Fra 29. sep. Værker fra museets egen nordiske kunstsamling. Særudstilling jfr. hjemmeside.

16. nov. - 23. feb. 2014 'Kiming. Inge Lise Westmann. Omgivet af natur - umgeben von Natur'.

Drøhdes Hus, Tønder

23. mar. - 30. dec. 'Løver, kroner og monogrammer' - Grev Axel af Rosenborgs kniplingssamling.

23. mar. - 30. dec. 'Fra storhed til forfald' - Om kniplingsindustrien i Sønderjylland fra 1600-tallet til 1800-tallet.

23. mar. - 30. dec. 'Bord dæk dig' - Knipledte bordtekstiler.

Naturhistorie og Palæontologi, Gram

10. feb. - 23. dec. 'Dinosaurer - en forsvunden tid?' - Udstilling med et stort antal afstøbninger af dinosaurer, havreptiler og fodspor mv. af hvirveldyr, som levede på vor jord for meget længe siden.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 327

teksten havde nok kunnet løfte den ofte for kortfattede og til tider upræcise tekst. 'Nationalpark Vadehavet og byerne omkring marsklandet' er ikke desto mindre en på billedsiden meget indbydende bog, der præsenterer det danske vadehavsområde meget smukt.

Anne Marie Overgaard

Bomber over Danmark

Henrik Skov Kristensen, Claus Kofoed og Frank Weber: 'Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb under 2. Verdenskrig'. Nyt Nordisk Forlag, København 2012. 864 sider, ill. Pris: 500 kr.

Der er stor interesse for nedskudte og nødlandede engelsk fly og deres besætninger i Sønderjylland under Anden Verdenskrig. Og der anvendes flere steder store ressourcer på de lokalhistoriske arkiver for at mindes de faldne engelske flyvere og rekonstruere deres sidste rejse. For dem med interesse for den engelske flyaktivitet over Danmark under Besættelsen eller besættelsestidens historie generelt er 'Bomber over Danmark' et must. Bogen blev udgivet første gang i 1988, men er nu udsolgt, og, som det hedder i Henrik Skov Kristensens forord, sælges den nu antikvarisk for en pris, som er betydelig højere end nyanskaffelsesprisen i 1988.

Der er tale om en revideret udgave, hvor den nyeste forskning er blevet indarbejdet. Det er ikke alene blevet til en bog på 864 sider, men også en bog, hvor hver side er udnyttet til det yderste. Bogen imponerer med sin læsevenlighed og ikke mindst sin grundighed. Der er næppe en bomber, som er oversat.

kf

Sønderjysk mad

Inge Adriansen: 'Smag på Sønderjylland. Madkultur uden grænser'. Fotos Mikkel Adsbøl. Gyldendal, København 2012. 225 sider, rigt ill. Pris: 300 kr.

Man har bedt mig anmelde 'Smag på Sønderjylland' af Inge Adriansen. Måske fordi jeg har udgivet tre kogebøger selv eller har lavet mad professionelt siden 1968, eller måske fordi jeg har testet og lavet mad til kogebøger for en berømt kogebogsforfatter i seks år.

Nu er bogen læst og fordøjet, og jeg giver her min opfattelse.

Lad os først slå fast, at det er en smuk bog med flotte billeder, overskuelig og let læselig. Den ligger godt i hånden, og der er næsten farvebilleder til hver opskrift. Det er især kage- og dessertopskrifterne, jeg nød og har tænkt mig at prøve.

For mig er Inge Adriansens tekst om mad, vaner og gamle skikke det mest interessante ved bogen. Mit spørgsmål er så, hvem denne bog henvender sig til? Er det den unge husmor, som ved lidt om egnsretter, men vil vide mere, eller er det husmorens mor, som ved alt, men vil have opskrifterne samlet et sted og nogle flotte billeder med i prisen?

Hvis jeg skal komme med lidt kritik, må det blive koordineringen af tekst og billede. Jeg ved af erfaring, at det er meget svært for husmoren at få det samme resultat på tallerkenen, som billedet viser. Det er, som om Inge Adriansens opskrifter er overgivet til personalet på kokkeskolen, som så har 'digtet' lidt videre og lavet deres version. Lad mig give et eksempel: På side 81 er afbildet en ret med kantareller, men kantareller indgår ikke i opskriften.

Et par steder mangler der ingredienser, f.eks. side 73, fløde. Desuden irriterer det mig, at rækkefølgen af ingredienserne ikke følger rækkefølgen i teksten. Og til sidst er der mange opskrifter uden kuvertantal.

Men i det store hele er det en interessant bog, som jeg godt kan anbefale.

Stig Henriksen

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligeværd gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Filigran og statsbankerot

Af Elsemarie Dam-Jensen

FREDERIK VI'S BUD til sine undersåtter i forbindelse med Statsbankerotten 1813 indeholdt bl.a. en appel om at bidrage til fædrelandets tarv. Det kom til at vedrøre hele befolkningen, også de sønderjyske guldsmede.

I slutningen af 1700-tallet var hertugdømmerne præget af et velstående borgerskab i byerne og velhavende bønder, især blandt marskbønderne på Vestkysten. Denne velstand afspejlede sig i forskellige former for luksus, bl.a. i kosten, påklædningen og boligkulturen. Det gode håndværk blev værdsat, og specielt de sønderjyske guldsmede var kendt for deres fremragende arbejder i form af bord-sølv og dragtsølv af høj kvalitet.

De ustabile finansielle forhold i begyndelsen af 1800-tallet og den efterfølgende statsbankerot kom som et stort slag for mange af de dygtige håndværkere i hertugdømmerne, bl.a. guldsmedene.

Problemet må især have været, at guldsmedene ikke selv lå inde med ædelmetallet til fremstilling af deres produkter. Når en kunde f.eks. bestilte en spiseske som dåbsgave, måtte kunden selv komme med det sølv, som skulle omsmeltes til opgaven. Det kunne være en slidt eller knækket ske, eller man kunne bringe en sølvmønt. "Sølv er sølvets værste fjende", siger et gammelt mundheld, for denne praksis betød jo, at ældre sølvgenstande måtte omsmeltes til fordel for nye arbejder. Omkring 1812-13 opstod der problemer med at skaffe ædelmetal, for med Napoleonskrigene ophørte den finansielle stabilitet også i hertugdømmerne. Franskmandene i Hamborg opkøbte speciesedler fra Den Slesvig-Holstenske Species Bank i Altona og indløste dem med sølv, som de tog med sig. Det affødte en mangel på skillemønt,

og samtidig betød et øget skattetryk, at den hidtidige velstand forsvandt.

Denne mangel på sølv må have været medvirkende til det stilskift, der ses i bordsølvet omkring 1813. Den kendte Tønderguldsmed Paul Hansen (1753-1830) fremstillede i tiden forinden bl.a. massive, tunge sølvsukkerskåle til de tønderse kaffeborde, men fra omkring 1813 fik hans og andre guldsmedes sukkerskåle en helt anden udformning og blev fremstillet i nye materialer.

Nu blev det smeltede sølv ikke længere i rigelige mængder hældt i en passende støbeform, men derimod blev en sparsom portion sølv trukket ud i tynde tråde og formet i kunstfærdige filigranmønstre med plantelementer, påfugle og kvindeskikkelser som motiver.

Filigran havde tidligere især været brugt ved fremstilling af smykker, specielt til kvindedragterne på øerne i den sydlige del af Vadehavet, men nu blev teknikken taget op med et nyt formål, nemlig at spare på sølvet.

Som 'indmad' i sukkerskålene blev der brugt klare eller farvede glasskåle eller slebne kokosnøddeskaller, indført af søfolk fra varmere himmelstrøg. I forbindelse med en udstilling om guldsmedeslægten Bødewald lånte Tønder Museum en sukkerskål, hvor indsatsen var en kokosskal med udskårne mønstre, udført af aboriginals i Australien. Skålens ejer havde arvet den fra en forfader, der havde hjemført nødden fra en af sine sejladsere i Stillehavet.

Årene 1812-13 omtales som 'nødpengenes år'. De smukke filigransukkerskåle udspringer også af tidens ædelmetalmangel, hvor de dygtige guldsmede med snilde og fantasifuldhed har formået at få det bedste ud af mangelsituationen. ■